

You have downloaded a document from



The Central and Eastern European Online Library

The joined archive of hundreds of Central-, East- and South-East-European publishers, research institutes, and various content providers

Source: Kultúrne dejiny

Cultural History

Location: Slovakia

Author(s): Zuzana Hasarová

Title: Indoktrinácia pofebruárovej spoločnosti. Kult osobnosti ako nástroj sovietizácie československého občana
Indoctrination of Post-February Society. The Cult of Personality as a Tool of Sovietization of a Czechoslovak Citizen

Issue: Supplement/2020

Citation style: Zuzana Hasarová. "Indoktrinácia pofebruárovej spoločnosti. Kult osobnosti ako nástroj sovietizácie československého občana". Kultúrne dejiny Supplement:329-354.

<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=916699>

Indoktrinácia pofebruárovej spoločnosti. Kult osobnosti ako nástroj sovietizácie československého občana*

ZUZANA HASAROVÁ

Indoctrination of Post-February Society. The Cult of Personality as a Tool of Sovietization of a Czechoslovak Citizen

ABSTRACT: The paper presents one of the tools of indoctrination of Czechoslovak society after 1948 – the building of the cult of personality, namely Stalin's cult of personality. In the introduction, it discusses the starting points of the cult of personality of Stalin and briefly presents its manifestation in the Soviet Union. It maps the period from the turn of the 1920s and 1930s to the end of World War II. The text also deals with the form and methods of cult behavior, its aim and content. The article talks about the spread of popularity and respect for this native of Gori across Europe after 1945 and the causes that led to his cultivation in Czechoslovakia, too. It presents the regime, in which this behavior was embedded and in which it had been intensively promoted for several years. The core of the text maps one of the concrete manifestations of building a cult of personality – the celebration of the 70th birthday of 'generalissimus'. It describes the origin, establishment and activities of the government commission that was in charge of preparing the celebrations. It presents the first plans for the realization of celebrations and reflections on the appropriate content of the feast. It includes the time and organizational problems that accompanied this mass-popularization event and analyzes the form and possible impacts of propaganda content disseminated through the celebrations. The text also deals in more detail with some of the main parts of the celebrations, such as the event of gifts that traveled from Czechoslovakia to the USSR. It talks about 'zdravica' – about the written congratulations of the Czechoslovak people to Stalin, but also about the network of lectures and discussions and also about the laying of the foundations of the monumental statue, which was later erected in the country's capital. The authoress also declares a tendency of the state party seeking to establish itself in the newly dominated territory, to transform the wide diapazon parts of the everyday life of a Czechoslovak citizen. The paper, by its timeframe, falls into the so-called founding period of the communist regime (1948 – 1953), with an accent on the end of 1949.

Keywords: Cult of personality, festivity, 1949, Stalin, Communist regime, Czechoslovakia

* Príspevok je čiastkovým výstupom z riešených projektov: APVV-17 *Kultúrny produkt regionálneho múzea v kontexte objektívnej spoločenskej potreby: Život v totalite v rokoch 1939 – 1945*; VEGA č. 1/0093/18 *Od demokracie k autoritárstvu. Zmeny slovenskej spoločnosti počas autonómie (1938 – 1939) na príklade Ponitria*; KEGA č. 037UKF-4/2018 *Nitra a nitriansky región v čase totality 1939 – 1945*.

Úvod

Rok 1949 sa v Československu niesol v duchu vyhlásenia prvej päťročnice, prijatia zákona o jednotných roľníckych družstvách, schválenia generálnej línie výstavby socializmu, stanovenia socialistického realizmu za záväzný program československého umenia či prvej vlny veľkých politických procesov.¹ Na pozadí zásahov novej vládnej moci do politického, ekonomického, trestnoprávneho či kultúrneho života však prebiehali i iné, na prvý pohľad menej nápadné deje, s úmyslom pozmeniť hierarchiu hodnôt a preformovať historickú pamäť domáceho obyvateľstva. Jedným z prejavov spomínaného procesu, kopírujúc tak túžbu KSČ orientovanú na rýchlu a efektívnu sovietskizáciu² československých občanov, bola manipulácia s pomyselným panteónom uctievaných osobností politického a spoločenského života. Druhý rok éry zakladajúceho obdobia komunistického režimu dostal príležitosť – či skôr úlohu – posunúť do popredia a potvrdiť vo vedúcej úlohe spoločnosti kľúčovú osobnosť východného bloku – J. V. Stalina.

¹ K predmetným témam v súčasnosti existujú viaceré kvalitné tituly. Bez nároku na ich komplexný zoznam uvádzam aspoň stručný výber z nich: BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří. *Katolícká cirkev v Československu 1945 – 1989*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007; BARNOVSKÝ, Michal (ed.). *Od diktatúry k diktatúre. Slovensko v rokoch 1945 – 1953*. Bratislava : Veda, 1995; BLÁŽEK, Petr – KUBÁLEK, Michal (eds.). *Kolektivizace venkova v ČSR 1948 – 1960 a středoevropské souvislosti*. Praha : Dokořán, 2008; KALINOVÁ, Lenka. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu. K sociálním dějinám v letech 1945 – 1969*. Praha : Academia, 2007; KALOUS, Jan – KOCIAN, Jiří (eds.). *Český a slovenský komunismus: 1921 – 2011*. Praha : ÚSD AV ČR; ÚSTR, 2012; KAPLAN, Karel. *Proměny české společnosti (1948 – 1960)*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007; KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu 1948 – 1953*. Praha : Doplněk, 1993; LONDÁK, Miroslav. *Otázky industrializace Slovenska (1945 – 1960)*. Bratislava : Veda, 1999; PEŠEK, Jan. *Aktéři jedné éry na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003; PEŠEK, Jan. *Komunistická strana Slovenska*. Bratislava : Veda, 2012; PEŠEK, Jan. *Štátna moc a spoločnosť na Slovensku: 1945 – 1948 – 1989*. Bratislava : HŮ SAV, 2014.

² Soviétizácia strednej a juhovýchodnej Európy – v krajinách, ktoré sa v období studenej vojny ocitli na východ od železnej opony – prebiehala už od sklonku druhej svetovej vojny. Jej cieľom bolo do krajín svojho záujmu implantovať komunistický režim sovietskeho typu a tento model aplikovať na politický, ekonomický i kultúrny život spoločnosti, s cieľom jej absolútneho ovládnutia a podriadenia. (Viac pozri napríklad TEJCHMAN, Miroslav. Sovětizace střední a jihovýchodní Evropy 1944 – 1949. In *Slovenský přehled*, 1993, roč. 80, č. 3 – 4, s. 312 – 325). Dialo sa tak ruka v ruku so Stalinovou víziou exportovania komunizmu do čo najväčšej časti Európy, pričom dôležitú úlohu mali zohrávať najmä priebeh a podoba oslobodzovania krajín koncom druhej svetovej vojny a neskôr zakomponovanie komunistov do mocenských štruktúr v štáte s plynulým prechodom absolútnej moci do ich rúk. (VEBER, Václav. Konec druhé světové války a sovětizace střední Evropy. In *Paměť a dějiny*, 2015, č. 2, s. 13 – 15). Snaha o sovietskizáciu Československa nabrala jasné kontúry už v čase vyhlásenia tzv. Košického vládneho programu v apríli 1945 a svoje najintenzívnejšie obdobie zažívala od februára 1948 do polovice 50. rokov 20. storočia. (CHOLÍNSKÝ, Jan. Klíč k sovětizaci Československa. Politika Edvarda Beneše v době 2. světové války a výklad Huberta Ripky o mírumilovném sovětském spojení a přínosu bolševické revoluce všemu lidstvu. In *Paměť a dějiny*, 2013, č. 2, s. 3 – 15). K nástrojom jej presadzovania neodmysliteľne patrila vlna masovej nezákonnosti sprevádzaná výrazným porušovaním základných ľudských, občianskych i vlastníckych práv, no taktiež snaha o implementovanie ideológie marxizmu-leninizmu do každodenného života. Počas najintenzívnejšej vlny sovietskizácie došlo k unifikácii politického života v prospech štátostranu, s úmyslom podriať krajinu i jej obyvateľstvo rozhodnutiam Moskvy, resp. vedúcich elít ZSSR. Symptomatickým pre obdobie bolo i spútanie kultúrneho života, ovládnutie školstva, znárodnenie, kolektivizácia, zavedenie inštitútov tzv. sovietskych poradcov do armády, hospodárstva a ďalších odvetví, prenasledovanie opozície či snaha prerušiť tradičné väzby Československa na západnú kultúru. (K problematike pozri tiež MOULIS, Vladislav – VALENTA, Jaroslav – VYKOUKAL, Jiří. *Vznik, krize a rozpad sovětského bloku v Evropě 1944 – 1989*. Ostrava : Amosium servis, 1991.).

Kult osobnosti Stalina

Rozvíjanie Stalinovho kultu osobnosti nadväzovalo v mnohých ohľadoch na kult osobnosti Lenina pestovaný nielen počas jeho života, ale hojne živý a prudko vzrastajúci najmä po jeho smrti.³ Ten vyrastal na základoch boľševickej propagandy fungujúcej do konca roku 1917 skôr v siločiach politickej propagácie. Uvedená propagácia, osvojujúc si prvé cielené kroky smerujúce k podmaneniu verejnej mienky, bola prítomná už v časoch cárskeho Ruska, kde sa prostredníctvom rozličného agitačného materiálu – jednoduchých letákov, plagátov, karikatúr, obrázkov s triviálnymi veršovačkami⁴ či nástenkami a výveskami na vlakových staniciach⁵ – pokúšala ovplyvniť postoje a názory svojich recipientov.

Zmena v mocenskopolitických pomeroch v roku 1917 zaradila už vyskúšané techniky propagácie do širšie pôsobiacej a na úrovni štátnej moci presadzovanej socialistickej propagandy. Jej cieľom sa stala akási „prevýchova“ v politickom slova zmysle,⁶ prenikajúca do všetkých sfér ľudského života – do médií, akými boli rozhlas či tlač, ale aj do knižnej kultúry, kinematografie, divadelníctva a širokých odvetví umeleckej tvorby.⁷ Už v tomto momente sa cieľom, hoci do určitej miery abstraktne pôsobiacim, stala vidina lepšej budúcnosti, sľubovaná – zrejme predurčením ľavicovej orientácie jej hlavných protagonistov – najmä chudobnejšiemu obyvateľstvu. V zhode s budovaným monopolom moci VKS(b) (Všezväzová komunistická strana (boľševikov); pozn. autorka)⁸ ako hybné sily v štáte⁹ sa postupne prenášal symbol moci zo širšieho kolektívu na jednotlivca, v tomto prípade Lenina. Jeho „prvenstvo“, zdôrazňované najmä po smrti v roku 1924,¹⁰ začínala v 30. rokoch 20. storočia postupne nahrádzať účelovo pestovaná a stále hutnejšie propagovaná popularita rodáka z Gori.¹¹

Plánovité a systematické vykresľovanie Stalina ako hrdinu revolúcie z roku 1917 nadobudlo už zanedlho obrovské rozmery. Po tom, ako sa čistkami zbavil svojich

³ VYDRA, Zbyněk. Kdo žije šťastně v Stalinově Rusku? (Propaganda a realita ve 30. letech). In KOUBA, Miroslav – MAGINCOVÁ, Dagmar – ŘÍHA, Ivo (eds.). *Kontexty propagandy*. Pardubice : Vydavatelství Univerzity Pardubice, 2012, s. 167.

⁴ VEGRICHTOVÁ, Barbora. *Extremismus a společnost*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2013, s. 113.

⁵ VERNER, Pavel. *Propaganda a manipulace*. Praha : Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2011, s. 12.

⁶ JOWETT, Garth – O'DONNELL, Victoria. *Propaganda and Persuasion*. London : Sage Publications, 2006, s. 229.

⁷ VEGRICHTOVÁ, Extremismus, s. 113.

⁸ REIMAN, Michal. *Lenin, Stalin, Gorbačov. Kontinuita a zlomy v sovětských dějinách*. Praha : Lidové noviny, 1991, s. 91.

⁹ MCCAULEY, Martin. *Stalin a období stalinismu*. Brno : CPRESS, 2012, s. 35.

¹⁰ K problematice kultu osobnosti pozri napríklad RANDÁK, Jan. Kult osobnosti. Úvaha nad jeho vymezením a místem v politických vyprávěních a mýtech. In RANDÁK, Jan (ed.). *Kult osobnosti*. Praha : ČVUT, 2007, s. 5 – 19.

¹¹ ZUBOV, Andrej (ed.). *Dějiny Ruska 20. století. Díl I (1894 – 1939)*. Praha : Argo, 2014.

Podľa tejto autorskej dvojice bol kult Lenina Chruščovom obnovený na základe akejsi jeho „ľudskosti“, či skôr „ľudovosti“, ktorá mala vytvárať spojoivo medzi stranou, marxisticko-leninskou ideológiou a obyčajnými ľuďmi. Kult Lenina však v tomto prípade nemal byť kultom osobnosti, ale prejavom úcty k cieľom strany a ideológii. Lenin býval zobrazovaný ako jeden z ľudu, ako ten, kto rozpútal revolúciu a stal sa jej zosobnením. AULICH, James – SYLVESTROVÁ, Marta. *Political Posters in Central and Eastern Europe*. Manchester : Manchester University Press, 2005, s. 92.

skutočných i domnelých oponentov, začal požívať najrôznejšie oslavné prívlastky, ako „otec národa“, či „učiteľ“.¹² Takýto obraz, šírený rozmanitými kanálmi – prostredníctvom novinových článkov, kníh, poézie alebo vztyčovaním sôch v nadživotnej veľkosti – mal vyvolávať dojem pokračovateľa Leninom začatého revolučného diela. K prívlastku nasledovníka sa neskôr nabaľovali i ďalšie jemu pripisované zásluhy. Popularita, hojne živená propagandou a prezentujúca nehynúci portrét hrdinu zobrazovaného v kruhu jednoduchých ľudí, mu postupne vtlačala charakteristiky Stalina – robotníka, Stalina – roľníka, Stalina – priateľa sovietskych detí a mládeže, Stalina – záchrancu socialistických myšlienok, napádaných a hanobených vonkajšími i vnútornými nepriateľmi.¹³ Komunikovanie posolstva o Stalinovej osobnosti prebiehalo za použitia špecifických jazykových prvkov,¹⁴ ktoré si sovietska propaganda vytvorila s úmyslom stvorenia poslušnej, plne podriadenej spoločnosti.¹⁵ K pomyselnému obsadzovaniu všetkých súčastí verejného (ale do veľkej miery i súkromného) života slúžil už vcelku rozpracovaný systém techník využívajúcich najmä médiá a školstvo.

Tlač pritom zohrávala veľmi dôležitú rolu už v predrevolučných časoch. Jej sloboda bola veľmi rýchlo eliminovaná v prospech boľševikov a už v roku 1918 došlo dekrétom o tlači k zrušeniu mnohých titulov novín, vďaka čomu prakticky prestala nekomunistická tlač existovať.¹⁶ Tituly, ktoré mohli aj naďalej vychádzať, podliehali ostrej cenzúre, resp. novinári často pracovali na politickú objednávku strany. Toto sa netýkalo len celoštátnych periodík, ale tiež menšej – regionálne, miestne pôsobiacej či dokonca závodnej – tlače.¹⁷ Jednoduchším, no veľmi populárnym médiom na sprostredkovanie informácií sa stal plagát obsahujúci cieľovou skupinou ľahko tľmočiteľný obraz, nanajvýš doplnený o krátky popis, správu. Častými motívmi, v duchu predikovanej budúcnosti, sa stali námety vyobrazujúce šťastného človeka, veselé deti či idylickými príslubmi dozdobené postery predstavujúce svetlú budúcnosť, ktorú bolo možné dosiahnuť nasledovaním politického lídra a vynaložením zodpovedajúceho pracovného úsilia.¹⁸ Ďalšou, rozhodne nezanedbateľnou oblasťou, kde sa dalo vysledovať infiltrovanie politických ideí do bežného života, bolo sovietske školstvo.¹⁹ Centrálné určované osnovy, lustrované učebnice, prepisované učivá, politicky angažované školské aktivity a mládežnícke spolky – to všetko malo napomáhať efektívnej (pre)výchove žiakov a študentov na sovietsky obraz.²⁰ Podobné postupy sa dotkli aj vedeckého života – vysoké školy a odborné pracoviská

¹² MALIA, Martin. *Sovětská tragédie. Dějiny socialismu v Rusku v letech 1917 – 1991*. Praha : Argo, 2004, s. 782 – 786.

¹³ HASAROVÁ, Zuzana. Stalinove narodeniny. Účel, podoba a priebeh akcie v Československu. In *Studia Historica Nitriensia*, 2017, roč. 21, č. 1, s. 121 – 136.

¹⁴ FIDELIUS, Petr. *Jazyk a moc*. Mnichov : Arkýř, 1983, s. 180.

¹⁵ VEBER, Václav. *Stalinovo impérium. (Rusko 1924 – 1953)*. Praha : Triton, 2003, s. 68.

¹⁶ ZUBOV, Dějiny Ruska, s. 436.

¹⁷ VERNER, Propaganda, s. 47.

¹⁸ VYDRA, Kdo žije, s. 166.

¹⁹ Indoktrinácia školského systému bola taktiež záležitosťou i československých komunistov. Viac pozri GABZDILOVÁ, Soňa. Nové úlohy učiteľov na Slovensku v období vrcholiaceho stalinizmu (1948 – 1953). In *Studia Historica Nitriensia*, 2017, roč. 21, č. 1, s. 137 – 154.

²⁰ BROWN, Archie. *Vzestup a pád komunismu*. Brno : Jota, 2011, s. 90.

často krát nevykonávali objektívny výskum, ale svoje výsledky a závery zosúladovali s tézami marxisticko-leninskej ideológie.²¹ Osobitným kanálom na demonštrovanie kultu osobnosti sa stalo premenovávanie miest, ulíc či podnikov,²² osádzanie nadrozmerných sôch na verejné priestranstvá alebo ich zdobenie spolitizovaným umením. Popísané praktiky neostali verné len domácomu územiu. O niekoľko rokov neskôr, po konci druhej svetovej vojny, budú spočiatku nenápadne, no o to direktívnejšie distribuované aj do krajín, ktoré sa ocitnú pod kuratelou moci ZSSR.

Ďalšia etapa sovietskej propagandy sa už viazala k obdobiu druhej svetovej vojny, resp. k oficiálnemu vstupu ZSSR v júni roku 1941 do nej. V danom období prevládla tzv. typická vojnová propaganda, ktorá bola v prvom rade namierená smerom von, k nepriateľovi, v tomto prípade nacistickému Nemecku.²³ Naopak, koniec druhej svetovej vojny a s ním spojená podoba oslobodzovania Európy umožnila do popredia opäť postaviť osobu Stalina a dovolila, aby sa z jeho tradičnej podobizne – ako obvyčajného človeka, odetého v civilne a fajčiaceho neodmysliteľnú fajku – stal energický a razantný „generalissimus“ – osloboditeľ.²⁴ Obraz vodcu ZSSR sa po roku 1945 tešil relatívnej obľube taktiež v priestore mimo východnej časti Európy a začal čoraz dôraznejšie prenikať hlavne do tých krajín, ktorými na sklonku svetového konfliktu prechádzala Červená armáda. No od preukazovania všeobecných pôct ku kultovému správaniu bolo ešte ďaleko.

Kultové správanie, resp. v tomto prípade budovanie kultu osobnosti, v sebe tradične zahŕňa rozmanitú škálu praktík, ktorých cieľom je osvojenie si účelovo tvoreného a prezentovaného obrazu o určitej osobnosti širokou verejnosťou. Kritériá, ktoré musia byť naplnené, aby sa dalo hovoriť o kulte osobnosti, sa rôznia. Je to zapríčinené i faktom, že v súčasnosti existuje niekoľko teórií, čo to kult osobnosti je, pričom túto skutočnosť ešte znásobuje fakt, že pri predmetnom slovnom spojení ide o interdisciplinárny pojem. Okrem histórie ho pozná a snaží sa zadefinovať napríklad tiež politológia, sociológia alebo psychológia. Napriek tomu je možné nájsť niekoľko spoločných znakov, ktoré tvoria spojiwo medzi väčšinou charakteristík. Kult osobnosti je predovšetkým politicko-spoločenským, či, všeobecnejšie, kultúrnym konštruktom.²⁵ V centre pozornosti síce stojí človek, nejde však o reálny obraz konkrétnej osobnosti, ale prikrášený až umelo vytvorený symbol, ktorý má ambíciu spájať určitú komunitu, spoločnosť. Daný symbol vzniká očistením ústrednej osoby od – pre strojcu či strojcov kultu neželaných – charakteristík, vylúčením

²¹ DEVÁTÁ, Markéta. Kontexty „vědecké propagandy“ v prosazování marxismu-leninismu na vysokých školách. In KOUBA, Miroslav – MAGINCOVÁ, Dagmar – ŘÍHA, Ivo (eds.). *Kontexty propagandy*. Pardubice : Vydavatelství Univerzity Pardubice, 2012, s. 218.

²² Tento trend sa už v prvých rokoch budovania základov komunistickeho režimu rozšíril aj v Československu. Nejde však o nový jav ako na „domácom“ území, tak ani v zahraničí – premenovávaní miest, ulíc, závodov atď. sa nevyhli ani iné režimy. K problematike konca 30. a začiatku 40. rokov 20. storočia pozri napríklad PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena. Zásahy politiky do verejného priestoru na príklade premenovania nitrianskych ulíc v rokoch 1938 – 1945. In *Človek, spoločnosť, doba*. Stretnutie mladých historikov: zborník z vedeckej konferencie, ktorá sa konala v Košiciach v dňoch 16. – 17. októbra 2013. Košice : UPJŠ, 2014, s. 215 – 224.

²³ VERNER, Propaganda, p. 49.

²⁴ PHILLIPS, Steve. *Stalinist Russia*. Oxford : Heinemann Educational Publishers, 2000, s. 122 – 123.

²⁵ RANDÁK, Kult osobnosti, s. 14.

nehodiacich sa znakov.²⁶ Naopak, pridané sú „želateľné“ vlastnosti kladúce ju do pozitívneho svetla – najčastejšie múdrosť až akási prezieravosť, rozhodnosť, rozvaha, sila a schopnosť vykonávať heroické, niekedy až nadprirodzené činy.

Ku kultu osobnosti neodmysliteľne patrí aj hierarchizácia spoločnosti. Na vrchole samotnej pyramídy moci stojí táto neobyčajná, charakterom, charizmou a mocou bežnému človeku nedosiahnuteľná osoba, ktorá je na jednej strane – a to práve svojimi danosťami – ostro vyčlenená z kolektívu, na strane druhej pôsobí ako integrujúca sila, ktorá celé spoločenstvo spája a završuje. Je vzorom svojimi myšlienkami, názormi a skutkami, ktoré zdieľa prostredníctvom prednesených príhovorov, vydaných spisov, memoárov atď., ktoré majú slúžiť ako návod či akési vodidlo pre súčasníkov, ale i ako odkaz pre budúce generácie. V písomnej podobe býva veľmi často zachytený aj ich životný príbeh – taktiež so silne zidealizovaným, účelu prispôbeným podtónom.²⁷ Ku svojej existencii však musí spĺňať niekoľko kritérií – osoba, okolo ktorej je vytváraný kult, musí disponovať (alebo ňou musia disponovať stromcovia jej kultu) konkrétnou víziou, ktorú predstaví ako plán do budúcnosti, ako cieľ, ktorý je potrebné naplniť a ktorý osloví veľkú, ideálne majoritnú skupinu spoločnosti. Taktiež sa musí pokúšať o zmenu súčasných pomerov. Pritom sa predpokladá, že jeho stúpenci – ako skupina vyjadrujúca (ne)dôveru – sú s aktuálnym stavom nespokojní a prahnú po výraznejšom zvrate, na ktorom sa vo väčšej či menšej miere budú aktívne podieľať.²⁸

Napriek snahe o pretrvanie účelovo vytvoreného obrazu býva kult osobnosti vo svojej podstate len dočasným, nestabilným fenoménom. Pri živote ho vo všeobecnosti držia pretrvávajúce a jemu naklonené politicko-spoločenské – prípadne i ekonomické, nacionálne alebo náboženské – podmienky, a dôležitým predpokladom na udržanie sa v povedomí spoločnosti je však aj jeho všade prítomnosť.²⁹ Personálne môže byť deklarovaná na verejných zhromaždeniach, schôdzach, domácich či zahraničných návštevách. Oveľa častejšie sa ale vyskytuje v zastúpení – osobnosť je sprítomnená skrz svoje vyobrazenia na poštových známkach či bankovkách, dohliada na verejné priestranstvá z piedestálov sôch, zdobí plagáty a zaplňuje nástenky, jeho meno nesú ulice či parky.

Apriórny predpokladom pre pretrvávajúce kultu, či už vlastne pre jeho samotné utvorenie, je existencia skupiny nasledovníkov, tzv. publika. Títo nasledovníci bývajú zadeľovaní do troch skupín. Prvú skupinu tvorí „dav“, ktorého existencia je typická svojím krátkym trvaním a nestabilitou. Jedinec, ocitajúci sa v dave, stráca svoju individualitu na úkor väčšieho celku. Častý je pocit anonymity, s ktorým ruka v ruke kráča aj dojem straty zodpovednosti za vlastné činy a prudký nárast pocitu moci garantovanej jednotou emóciami zaplaveného davu. Naopak, najstabilnejším zoskupením nasledovníkov je „masa“. Hoci v nej pretrvávajú pocit istej anonymity, svojou početnosťou je ťažšie mobilizovateľná. Vodca ju môže ešte stále vcelku ľahko ovládať, no na rozdiel od davu nedochádza medzi členmi masy k tak výraznej interakcii a k výmene skúseností. Posledným typom publika je „verejnosť“. Môže byť

²⁶ MACURA, Vladimír. *Masarykovy boty a jiné semi(o)fejetony*. Praha : Pražská imaginace, 1993, s. 70.

²⁷ RANDÁK, Kult osobnosti, s. 11.

²⁸ FRIČ, Pavol et al. *Vůdcovství českých elit*. Praha : Grada Publishing, 2008, s. 26.

²⁹ MAIER, Hans. *Politická náboženství. Totalitární režimy a křesťanství*. Brno : CDK, 1999, s. 27.

ako stálou, stabilnou, takisto i premenlivou, dynamickou skupinou. Na rozdiel od prvých dvoch menovaných ako jediná má schopnosť nazerať na objekt kultu, resp. na vodcu kriticky.³⁰

Taktiež v rámci politického vodcovstva sa dajú rozlišovať tri základné typy alebo štýly. Demokratický typ prenecháva časť rozhodovacích kompetencií na verejnosť, rozhodujúce a konečné slovo má však stále on. Delegatívny typ rozhoduje o veciach len minimálne, je vykonávateľom moci, ale vo veľkej miere reprezentuje názory, postoje a snahy publika. Autokratický typ, resp. spôsob zhostenia sa svojho postavenia a moci, kumuluje všetky právomoci vo svojich rukách, ľud nebýva k rozhodovaniu prizývaný a jeho prípadné názory stoja na okraji záujmu vodcu.³¹ Ak teda budeme zmýšľať o Stalinovi ako o politickom vodcovi nedemokratického zriadenia, z takto štruktúrovanej kategorizácie je nutné prisúdiť mu status autokratického vodcu s tendenciou – a hlavne cieľom – ovládnuť spoločnosť, resp. verejnosť, tú však bez možnosti kriticky ho hodnotiť či stavať sa mu na odpor. Za týmto účelom je spoločnosť podrobovaná represívnymi zložkami krajiny a ovládaná za pomoci navodenia pocitu strachu.³²

Importovaný hrdina

Československu nebol fenomén preukazovania úcty vybraným osobnostiam národného, kultúrneho alebo politického života nijako zvlášť neznámy. Taktiež budovanie kultu osobnosti nepatrilo k nepoznaným fenoménom, no v prípade J. V. Stalina predsa len došlo k výnimočnej situácii. Pomery, ktoré v krajine zavládli po februári 1948, predostreli požiadavku o zasadenie kultu cudzieho, „dovozového“ hrdinu.³³ Osobne nebol s územím republiky spätý ani nacionálne, ani ako osobnosť priamo pôsobiaca na jej politickej scéne, prípadne v iných oblastiach verejného života. A hoci jeho sláva – a s tým spojená tiež určitá obľuba – na konci druhej svetovej vojny rapídne narástli, dialo sa tak naprieč nemalou časťou Európy a pod

³⁰ BON, Gustav le. *Psychologie davu*. Praha : Portál, 2016, s. 33.

³¹ FRÍČ, Vůdcovství, s. 143.

³² Pozri viac VESELSKÁ, Natália. Fenomén strachu. Propaganda v socialistickej spoločnosti. In *História – revue o dejinách a spoločnosti*, 2005, roč. 5, č. 4, s. 28 – 30. Tiež VESELSKÁ, Natália. Strach – nástroj moci. In BYSTRICKÝ, Valerián – ROGULOVÁ, Jaroslava (eds.). *Storočie propagandy. Slovensko v osídľach ideológií*. Bratislava : AEPRESS, 2005, s. 181 – 182.

³³ Je však nutné poznamenať, že podobná situácia nenastala v 20. storočí na území Československa po prvýkrát. Obdobne sa preukazovaniu pôct a k pestovaniu kultového správania prišlo i v prípade Adolfa Hitlera, a to či už na území slovenského štátu (1939 – 1945), tak i v Protektoráte Čechy a Morava. Kultové správanie malo rôzne podoby – od premenovávania ulíc a námestí, teda akéhosi pomyselného zaberania verejného priestoru, cez oslavy Hitlerových 50. narodenín (20. apríla 1939), až po jeho vyobrazovanie na poštových známkach. (Viac pozri napríklad ETNER, Christian – BEDŮRF-TIG, Friedemann. *The Encyclopedia of the Third Reich*. New York : Macmillan, 1991, pp. 6 – 7. Tiež MacDONALD, Callum – KAPLAN, Jan. *Praha ve stínu hákového kříže. Pravda o německé okupaci 1939 – 1945*. Praha : Melantrich, 1995, s. 40, 84. DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha : Národní filmový archiv, 1996, s. 46. Slovenské technické múzeum. *100 rokov Československa v poštovej známke*, s. 6. [online]. Dostupné na internete: <http://www.stm-ke.sk/files/100r_CS_v_znamkach_comp.pdf> [6. 5. 2020].

vplyvom výnimočných udalostí, ktoré so sebou vojnový konflikt svetového rozmeru priniesol.³⁴

V druhej polovici 40. rokov 20. storočia, v zhode s postupným prístupom komunistických strán k monopolu moci v krajinách na východ od vytvárajúcej sa železnej opony, narastal tlak na urýchlenú sovietskú domáceho obyvateľstva. Jednou z jej podmienok bolo i sfornovanie názorovej a hodnotovej uniformity prezentovanej navonok, okrem iného, i vytvorením spoločného panteónu uznávaných a oslavovaných osôb. Ústredné miesto ako centrálna postava novotvoreného politického mýtu³⁵ mal zaujať i v Československu J. V. Stalin, pričom jedným z nástrojov na jeho dosadenie na pomyselný vrchol spoločenského rebríčka sa mali stať práve oslavy jeho „údajných“ 70. narodenín.

Komunistický režim si veľmi dobre uvedomoval potenciál, ktorý v sebe sviatky skrývajú a už od prvých týždňov od prebratia moci KSC v Československu sa ho rozhodol naplno využiť. Oslavy štátnych sviatkov, pamätných a významných dní³⁶ vždy predstavujú isté vymedzenie, vykláznutie zo šedého rámca každodenného života a ponúkajú spoločnosti niečo výnimočné, nevšedné, dôvod na zábavu, radosť a nezriedka i oddych.³⁷ Svojím charakterom predpokladajú buď jednorazové – a v tomto prípade častokrát mohutné až pompézne slávenie konkrétnej udalosti v zmysle čo najdlhšieho zachovania v pamäti ľudí –, oveľa častejšie však nadobúdajú cyklický ráz a stávajú sa súčasťou ritualizácie verejného života.³⁸ Ich periodicita, ako jeden z typických znakov najmä politických sviatkov, z nich vytvára atraktívny nástroj na ovplyvňovanie mäs využívaním početných funkcií, ktoré sú v nich obsiahnuté.

Ako jedna z najdôležitejších funkcií sviatkov a osláv býva opisovaná integračná a s ňou úzko súvisiaca identifikačná funkcia. Vďaka ucelenému systému špecifických oslavných rituálov sa členovia spoločnosti metaforicky vracajú k podstatným momentom spoločnej minulosti. Pripomínajú si určujúce hodnoty a znova a znova

³⁴ HASAROVÁ, Zuzana. Nový sviatok v kalendári komunistického režimu: K formovaniu osláv československo-sovietskeho vzťahu na konci 40. rokov 20. storočia. In *Studia Historica Nitriensis*, 2016, roč. 20, č. 1, s. 158.

³⁵ Viac k politickým mýtom pozri FLOOD, Christopher G. *Political Myth : A Theoretical Introduction*. London : Garland, 1996, p. 44. SVILIČIĆ, Nikša – MALDINI, Pero. Political Myths and Totalitarianism : An Anthropological Analysis of Their Casual Interrelationship. In *Collegium Antropologicum*, 2014, roč. 38, č. 2, p. 729.

³⁶ Pojmy ako sviatok, slávnosť, oslava môžu zahŕňať viaceré charakteristiky a nie je celkom ľahké jednoznačne ich definovať, vymedziť. K variabilite terminológie spomenutých pojmov pozri MANNOVÁ, Elena. Namiesto úvodu. Slávenie transcendentna alebo oslavovanie moci? Sviatkovanie, slávnosti a oslavy očami historikov. In KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid et al. „Výjdeme v noci vo faklovom sprievode a rozsvietime svet.“ *Integračný a mobilizačný význam slávností v živote spoločnosti*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2012, s. 9 – 17.

³⁷ Význam slávností vo vývoji moderných národov načrtáva HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha : SLON, 2009, s. 248 – 257. Všeobecne k funkciám sviatkov a festivít pozri KELLER, Jan. *Nedomyšlená společnost*. Brno : Doplněk, 2003, s. 66 – 87.

³⁸ TURNER, Victor. *Průběh rituálů*. Brno : Computer Press, 2003. Pozri tiež BELL, Catherine. *Ritual : Perspectives and Dimensions*. Oxford : Oxford University Press, 2009.

sa s nimi zžívajú.³⁹ Oslavovaním do sviatkov zakomponovaných symbolov sa zároveň obnovujú a posilňujú putá medzi členmi spoločnosti a utvrdzuje sa – prípadne aj nanovo utvára – i pamäťová stopa prezrádzajúca, kto sme, odkiaľ prichádzame a kam smerujeme. Oficiálna línia zavedených sviatkov potom predstavuje súhrn určitých bodov ako systému dôležitých medzníkov v živote národa, strany či štátu. Spoločovanie sa potom medzi populáciu zavádza i istú dichotómiu – vznikajú vymedzenia typu „my“ ako členov vlastnej skupiny, a „oni“ definovaní ako všetci ostatní, ktorí sa od nás istým spôsobom odlišujú.⁴⁰ Takéto zjednodušené vnímanie sveta pomáha jednotlivcovi nájsť svoje miesto v ňom a zorientovať sa v komplikovaných vzťahoch, ktoré ho obklopujú. Počas osláv – slávnostných prejavov, sprievodov a rozličných predstavení, sa teda formuje identita jedinca ako príslušníka skupiny, ktorá zdieľa určité totožné charakteristiky.

V tomto ohľade však môže i samotný slávnostný rituál poslúžiť ako nástroj na rozlišovanie bipolarity vo vnútri navonok homogénnej spoločnosti. Stačí, pokiaľ je ako kritérium na rozlišovanie dvoch protichodných celkov zvolená otázka účasti či neúčasti na rituáli spätne prezrádzajúca, ktorá skupina obyvateľstva je voči vládnucemu režimu lojálna či naopak, zdržanlivo až negatívne naladená.⁴¹ Snaha organizátora rituálu zabezpečiť si na oslavách čo najpočetnejšiu účasť obyvateľstva sa tiež viaže k mobilizačnej a legitimizačnej funkcii sviatkov. Prúd ľudí zúčastňujúcich sa na tomto „predstavení“ vyvoláva – hoc možno i falošné, strojené, na pravde sa nekladajúce – zdanie o širokej podpore zo strany radových občanov, čo spätne odobruje rozhodnutia, ktoré moc nad zvereným územím vykonala alebo sa len chystá vykonať a vysiela smerom von signál o svojej stabilnej pozícii v konkrétnom štáte.

Oslavy sú tiež veľmi úzko späté s oficiálnou štátnou ideológiou a propagandou, ktorá si ich vytipovala ako vhodné objekty svojho „sociálneho inžinierstva“,⁴² prostredníctvom ktorých sa pokúšala o čo najafektívnejší prienik nových priorít, hodnôt, myšlienok a vkusu medzi všetky vrstvy spoločnosti, doslovne do každej domácnosti a ku každému jej členovi.⁴³

Ak hovoríme o potenciáli sviatkov a osláv, je nutné spomenúť aj ich možnosť podieľať sa na tvorbe, resp. pretváraní kolektívnej pamäti. Otázka samotnej pamäti je aktuálna pre každú dobu a spoločnosť jednak preto, že na jednotlivca pôsobí ako sceľujúci prvok⁴⁴ – umožňuje mu existenciu v rámci určitého spoločenstva, ku ktorému ho viažu isté spomienky, vedomie spoločne zdieľaných okamihov –, no

³⁹ FERENCOVÁ, Michaela. Spomienkové slávnosti : Ako inštitúcie ovplyvňujú identifikačné procesy? In *Slovenský národopis*, 2005, roč. 51, č. 1, s. 20 – 21.

⁴⁰ ŠTĚTKA, Václav. Symbolická vymýšľanie, národná identita a (re)konstrukce paměti. In *Sociální studia*, 2014, roč. 11, č. 2, s. 79.

⁴¹ SUCHÁNEK, Radovan. Vývoj svátkového práva od vzniku ČSR po současnost. In *Acta Universitatis Carolinae - Iuridica*, 1999, roč. 45, č. 1 – 2, s. 114.

⁴² MIHÁLIKOVÁ, Silvia. Sviatky na Slovensku ako súčasť politických rituálov. In *Historický časopis*, 2005, roč. 53, č. 2, s. 346.

⁴³ Viac k ideológii a propagande pozri HASAROVÁ, Zuzana. Vzťah sviatkov, ideológie a propagandy v Československu v 50. rokoch 20. storočia. In *Mezinárodní Masarykova konference MMK 2014, Brno 15. – 19. prosince 2014*. Hradec Králové : Magnanimitas, 2014, s. 2839 – 2847.

⁴⁴ AGNEW, Hugh LeCaine. New States, Old Identities? The Czech Republic, Slovakia, and Historical Understandings of Statehood. In *Nationalities Papers*, 2000, roč. 28, č. 4, pp. 619 – 650.

zároveň je neodmysliteľnou súčasťou histórie, s ktorou koexistuje v symbiotickom celku.⁴⁵ Podľa francúzskeho medievalistu Jacqua Le Goffa je pamäť „prvotnou surovinou histórie“, ⁴⁶ je však schopná pracovať samostatne, často až nezávisle a pritom je v neustálom pohybe. Či už individuálna⁴⁷ alebo kolektívna pamäť,⁴⁸ oboje podliehajú procesu zabúdania a navyše – čím sa stáva mimoriadne atraktívnou pre všetky typy autoritárskych režimov a ich tendencií ovládať ju – umožňuje i reinterpretáciu už nadobudnutých spomienok.⁴⁹ Do procesu tvorby a ovplyvňovania spomínania potom zasahujú i miesta pamäti ako všetko to, čo môže byť vybudované, zostrojené, postavené, vztýčené, vyhlásené umelými prostriedkami alebo vôľou spoločenstva udržiavané a uchovávané. Zjednodušene povedané sa nimi môže stať čokoľvek, čo v sebe uchováva spomienku a čo sa konštituuje z vôle k pamäti. Teda opäť popri archívoch, pomníkoch či knižnej kultúre môžu byť miestami pamäti i rôzne sviatky a oslavy.⁵⁰

No a prečo hovoríme v roku 1949 iba o „údajnej“ sedemdesiatke Stalina? Pri jeho mene sa totiž už tradične uvádzajú dva rozličné dátumy jeho narodenia. Napriek tomu, že on sám od istého času preferoval ako dátum narodenia 21. december 1879 (podľa juliánskeho kalendára išlo o 9. december), súčasní historici sa skôr prikláňajú k názoru, že bol o rok starší – narodil sa 18. decembra 1878 (podľa juliánskeho kalendára 6. decembra). No i keď fakty svedčia taktiež v prospech súčasne prevládajúceho názoru v historiografii, stále nie je celkom známe, za akých okolností a prečo vôbec k spomínanej duplicitě došlo. Kým niektorí odborníci sa príčinami

⁴⁵ Viac pozri FERENCOVÁ, Spomienkové slávnosti, s. 19 – 36. Tiež BURKE, Peter. *Variety kulturních dějin*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 50 – 66. TUČEK, Jan. Paměť. In STORCHOVÁ, Lucie (ed.). *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha : Scriptorium, 2014, s. 244 – 257. TOMÁŠEK, Marcel – ŠUBRT, Jiří. Jak se vyrovnáváme s naší minulostí? České a československé nedávné dějiny prizmatem teorie kolektivní paměti a kvalitativní metodologie (focus groups). In *Sociologie*, 2014, roč. 46, č. 1, s. 88 – 115. K výskumu problematiky pamäti na Slovensku pozri napríklad KURHAJCOVÁ, Alicia. Historical Memory Research in Slovakia. In *Acta Poloniae Historica*, 2012, roč. 106, č. 1, s. 77 – 98.

⁴⁶ LE GOFF, Jacques. *Paměť a dějiny*. Praha : Argo, 2007, s. 10.

⁴⁷ Niektorí autori neuznávajú existenciu individuálnej pamäti. Svoje presvedčenie opierajú o tvrdenie, že každá takáto „individuálna pamäť“ je formovaná jazykovými a naratívnyimi vzorcami, ktoré sú podmienené kolektívnou, sociálnou skúsenosťou. Pozri napríklad KANSTEINER, Wulf. Finding Meaning in Memory. In *History and Theory*, 1999, roč. 41, č. 2, p. 185.

⁴⁸ Za priekopníka v oblasti výskumu kolektívnej pamäti (niekedy tiež býva označovaná ako historická alebo sociálna pamäť) je považovaný francúzsky sociológ a filozof Maurice Halbwachs, žiak Émile Durkheima, ktorý ho v jeho práci i výrazne ovplyvnil. Ku koncepcii skúmaného fenoménu u E. Durkheima pozri viac PFEIFEROVÁ, Štěpánka – ŠUBRT, Jiří. Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání. In *Historická sociologie*, 2010, roč. 1, č. 1, s. 12 – 13. Tiež pozri HALBWACHS, Maurice – NAMER, Gérard – JAISSON, Marie (eds.). *Kolektivní paměť*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2009, s. 65; MASLOWSKI, Nicolas – ŠUBRT, Jiří. *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*. Praha : Karolinum, 2014, s. 18 – 19; ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha : Prostor, 2001; NORA, Pierre. Mezi pamětí a historií: problematika míst [online]. In *Cahiers du CEFRES*, 2012, s. 67. Dostupné na internete: <http://www.cefres.cz/IMG/pdf/nora_1998_mezi_pameti_historii.pdf> [11. 12. 2019].

⁴⁹ K problematike pozri viac BAČOVÁ, Viera (ed.). *Historická pamäť a identita*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1996, s. 19.

⁵⁰ NORA, Mezi pamětí, s. 10.

tejto nezrovnalosti vôbec nezaoberajú,⁵¹ iní prichádzajú s vlastnými interpretáciami. H. Kuromiya tvrdí, že Stalin sa chcel jednoducho len urobiť mladším ako v skutočnosti bol.⁵² M. Kun spomína, že k zmene dátumu narodenia došlo niekedy okolo 15. decembra 1925, kedy bol Stalinovi predstavený jeho práve dokončený životopis od I. Tovstucha. Voči istým tvrdeniam mal však námietky, a tak si problematické časti upravil sebe vyhovujúcim spôsobom.⁵³ Naopak, E. Radzinsky sa domnieva, že skutočným dôvodom pre túto zmenu bol fakt, že Stalin chcel svoje okružie 50. narodeniny osláviť až v čase, keď v rukách držal absolútnu moc, preto potreboval jubilejné oslavy o rok odsunúť.⁵⁴ Na Radzinského sa odvoláva aj P. Boobyer konštatujúc, že i keď existujú dva rozdielne dátumy narodenia, jestvujúce dôkazy skôr svedčia pre ten skorší z nich – rok 1878.⁵⁵

Prípravy osláv

Tendencia spropagovať v novo ovládnutom priestore osobnosť Stalina, či už 70- alebo 71-ročného, bola veľmi úzko prepojená so snahami o všestrannú popularizáciu ZSSR ako jednoznačného lídra východného bloku vo všetkých oblastiach života. Aj z tohto dôvodu došlo k realizácii osláv ako súčasť ďalšej zo zavádzaných, nových a v takom obrovskom meradle zatiaľ režimom na československej scéne neodskúšanej akcie, nesúcej v prvom roku existencie názov Dni československo-sovietskeho priateľstva (ďalej DČSP; Dni).

Ich rodiaci sa koncept, spočiatku nazývaný ako „10 dní československo-sovietskeho priateľstva“,⁵⁶ rátať od konca augusta 1949 s oslavami generalissimovho jubilea ako honosným vyvrcholením osláv Dní. Spojenie oboch do jedného na seba nadväzujúceho celku nebolo náhodné. Prinieslo so sebou benefity ako po stránke organizačnej, tak i ideovej, pričom všetky formy „pomoci“ nadobudli počas záveru roka 1949 recipročný charakter.⁵⁷ Práve na organizačnej základni sa dajú veľmi ľahko rozlíšiť dva samostatné celky, ktoré sa na príprave koncoročných slávností podieľali. Kým hlavným organizátorom DČSP sa stala na masovom základe bu-

⁵¹ Napríklad YEKELCHYK, Serhiy. *Stalin's Citizens : Everyday Politics in the Wake of Total War* [online]. Oxford : Oxford University Press, 2014. Dostupné na internete: <<https://reviews.history.ac.uk/review/1816>> [1. 10. 2019].

⁵² KUROMIYA, Hiroaki. *Stalin. Profiles of Power*. New York : Routledge, 2013, p. 1.

⁵³ KUN, Miklós. *Stalin : An Unknown Portrait*. Budapest : Central European University, 2003, pp. 8 – 9.

⁵⁴ RADZINSKY, Edward. *Stalin. The First In-depth Biography Based in Explosive New Documents from Russia's Secret Archives*. New York : Anchor Books, 1997, p. 20.

⁵⁵ BOOBYER, Philip. *The Stalin Era*. New York : Routledge, 2012, p. 100. Viac pozri napríklad CHLEV-ŇUK, Oleg V. *Stalin. Nový životopis*. Praha : Paseka, 2016; MONTEFIORE, Simon Sebag. *Young Stalin*. London : Hachette, 2010; MONTEFIORE, Simon Sebag. *Stalin. The Court of the Red Tsar*. London : Hachette, 2010; RUMAN, Ladislav. *Obrazy zo sovietskeho Ruska a Sovietskeho zväzu (1917 – 1945)*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2016, s. 158.

⁵⁶ Tento názov sa v oficiálnych materiáloch vyskytoval až do dátumu 22. augusta 1949, o tri dni na to je už pre akciu zavedené pomenovanie DČSP. K tejto zmene došlo bez akéhokoľvek bližšieho vysvetlenia organizátorov. Viac pozri HASAROVÁ, Nový sviatok, s. 135 – 160. Národný archív České republiky (ďalej NAČR), fond (ďalej f.) Ústredný akčný výbor Národní fronty (ďalej ÚAV NF) 1948 – 1955, kartón (ďalej k.) 23. Zápis z porady o „Dnech československo-sovětského přátelství“, (nečíslovaný rozsah strán; datované 25. 9. 1949).

⁵⁷ Viac pozri HASAROVÁ, Zuzana. Stalinove narodeniny. Účel, podoba a priebeh akcie v Československu. In *Studia Historica Nitriensis*, 2017, roč. 21, č. 1, s. 125 – 126.

dovaná, počas februárových dní roku 1948 vytvorená organizácia – Zväz československo-sovietskeho priateľstva (ďalej ZČSP), prípravným výborom pre vznik a koordináciu podujatí určených Stalinovým narodeninám sa stala „Vládna komisia na prípravu osláv 70. narodenín J. V. Stalina“ (ďalej vládna komisia). A hoci sa oba organizátorské celky po celú dobu priprav schádzali oddelene a každý z nich prerokovával veci v rámci svojich kompetencií a záujmov,⁵⁸ na počiatku ich koexistencie nebolo úplne jasné, kde sa končia hranice zásahov do priprav osláv jedného a začínajú hranice druhého z organizátorov. Na druhej strane, po celú dobu tu existovala akási vzájomná komunikácia oboch celkov uskutočňovaná prostredníctvom korešpondencie, vydávaných obežníkov, zápisov z porád či informačných správ. Nie je celkom možné vylúčiť ani osobné stretnutia medzi niektorými členmi vládnej komisie a ZČSP, ale ak takéto schôdzky aj prebehli, archívne pramene sa o nich nezmieňujú. Z preskúmaných dokumentov sa nedá jednoznačne potvrdiť – ale ani vyvrátiť –, že existovala tiež iný spôsob ich komunikácie. Vrcholné prepojenie medzi oboma – KSČ – taktiež priamo nevytvorilo priestor pre diskusiu o záležitostiach DČSP alebo Stalinovej 70-tky. Na žiadnej z celoštátnych porád KSČ sa fenoménu osláv nevenovala hlbšia pozornosť.⁵⁹

Už krátko po vzniku vládnej komisie došlo k vytvoreniu programu, ktorého jednotlivé prvky mali počas nasledujúcich dní nadobudnúť po obsahovej i ideovej stránke jasné kontúry. Celá udalosť sa mala niesť pod heslom *Se Stalinem za mír, socialismus a štěstí našeho lidu*.⁶⁰ Finálny výpočet oslavných akcií, vyzdvihujúcich život a dielo Stalina, reprezentovali hlavne: podpisová akcia – tzv. zdravica, ďalej

⁵⁸ Kým pri schôdzach prípravných výborov DČSP je problematickejšie zistiť, koľko stretnutí sa presne uskutočnilo, v prípade vládnej komisie sú všetky z nich doložené správami 4-členného sekretariátu (zloženého zo zástupcov Úradu predsedníctva vlády, generálneho sekretariátu ÚAV NF, sekretariátu Ústrednej rady odborov a ministra informácií a osvetly) a tak je číslo záverečnej správy o činnosti vládnej komisie – 13 schôdzí v období od 25. septembra do 21. decembra – dobre verifikovateľné. NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zpráva sekretariátu vládní komise pro koordinace oslav 70. narozenin J. V. Stalina, s. 1.

⁵⁹ Exaktný dátum vzniku vládnej komisie je už dnes len ťažko vystopovateľný. Ponúkajú sa dve alternatívy: 27. september ako deň, kedy bola ustanovená uznesením vlády, podľa správy sekretariátu samotnej komisie sa však jej počiatok viaže už ku 25. septembru, kedy prebehla ustanovujúca schôdza orgánu. Je možné, že komisia skutočne vznikla skôr, a to práve vďaka činnosti niektorej z mimovládnych inštitúcií, pričom neskoršie vládne nariadenie predstavovalo len oficiálne odobrenie jej činnosti (NA ČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zpráva sekretariátu vládní komise pro koordinace oslav 70. narozenin J. V. Stalina, s. 1 – 2.). No zatiaľ čo pri snahe o presnejšie datovanie vzniku si pramene protirečia, v oblasti jej členov panuje zhoda. Na jej čele, ako predseda, stál minister informácií Václav Kopecký, podpredsedami sa stali Alexej Čepička (minister spravodlivosti) a Zdeněk Nejedlý (minister školstva a osvetly). V koordináčnom výbore zasadali námestník predsedu vlády Viliam Široký, minister dopravy Alois Petr – počas neprítomnosti zástupený svojím námestníkom Karlom Bezkom; ďalej minister techniky Emanuel Šlechta, minister práce a sociálnej starostlivosti Evžen Erban, námestník ministra vnútra Milan Polák a námestník ministra národnej obrany Jaroslav Procházka. Za mimovládne organizácie boli prítomní Václav Cipro (Ústredná rada odborov), tajomník ÚAV NF Jan Felcman, generálny tajomník ZČSP Jan Sládek, poslanec Národného zhromaždenia za KSČ Václav David, Štefan Rais z kancelárie prezidenta republiky a Josef Krosnář – námestník primátora Prahy. (NA ČR, ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zpráva sekretariátu vládní komise pro koordinace oslav 70. narozenin J. V. Stalina, s. 1, 3 – 4.).

⁶⁰ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis č. 80 o schůzi sekretariátu ÚV KSČ, konané dne 23. srpna 1949, s. 2.

akcia darov putujúcich z Československa do ZSSR, polozenie základného kameňa k budúcemu Stalinovmu pomníku a niekoľko menších podujatí, akými boli napríklad slávnostné večery, semináre a tematické prednášky.

Zdravica

Už 2. novembra, teda v deň oficiálneho začiatku DČSP, sa začalo s podpisovou akciou k Stalinovým narodeninám – s tzv. zdravicou. Môžeme ju považovať za obdobu veľkej, masami podpisovanej pohľadnice, ktorá mala, podľa dobovej interpretácie, poskytnúť príležitosť československému ľudu spontánne vyjadriť osobný vzťah k Stalinovi.⁶¹ Režim sa snažil nájsť oporu svojho tvrdenia o nenútenosti v celej záležitosti aj v spôsobe rozmiestnenia podpisových hárkov – k dispozícii boli v závodoch, na dedinách a v mestách, v úradoch, vo všetkých odbočkách organizácií, v podnikoch... Skrátka, zdravica mala byť prístupná čo najpočetnejšej časti domáceho obyvateľstva. Téza o spontánnom vyjadrení vzťahu však bola zároveň negovaná hneď niekoľkými skutočnosťami. Text zdravice bol vopred vypracovaný predsedom ZČSP Janom Drdom, následne predložený komisii na schválenie, niekoľko krát pripomienkovaný a opätovne upravovaný tak, aby sa v ňom nenachádzali žiadne zvraty, ktoré by mohli byť chápané dvojzmyselne, no aby zároveň vhodne a v dostatočnej miere vyjadrovali vďaku a oddanosť Československa ZSSR a jej čelnému predstaviteľovi. Taktiež získaný počet podpisov nehovoril v prospech dobrovoľnosti akcie. Podpisy sa zbierali masovo, organizovaním hromadných podpisových kampaní. Na obecnej úrovni bol ich zber realizovaný národnými výbormi, v podnikoch zase Ústrednou radou odborov, prípadne závodnými radami; pomáhať mali aj agitačné dvojice. Podpisovaný text si mohli obyvatelia vopred prečítať prostredníctvom vyvesených plagátov s jeho plným znením – tento krok mal urýchliť následný zber podpisov, kedy už na čítanie pozdravu a blahopriania nebol čas.⁶²

Rozmer „spontánného vyjadrenia lásky a oddanosti k ZSSR“ bol taktiež vopred dohodnutý. Na začiatku októbra bolo sekretariátom vládnej komisie prepočítané, že pre podpisovú akciu bude potrebné poskytnúť 120 000 podpisových hárkov, z toho 85 000 s českým a 35 000 so slovenským textom, pričom bolo nutné vyzbierať minimálne 8 miliónov podpisov.⁶³

Pri takto rigidnom spôsobe gratulácie občanov Československa Stalinovi existoval prakticky len jeden spôsob, ako dať priechod ich skutočným pocitom. Téza, že zdravica má odzrkadľovať aj ľudovú tvorivosť, umožnila obciam, závodom a školám dozdobiť podpísané archy kresbami, maľbami, pečatami atď. Istú dobu sa dokonca zvažovalo, že v rámci autenticity by nemali byť kladené iniciatívnym jednotlivcom žiadne prekážky a pokiaľ by chceli, môžu k textu pripojiť osobný odkaz. Daná možnosť však bola takisto prirýchlo zmietnutá zo stola. Tentokrát rázne vystúpil generálny tajomník ZČSP Sládek argumentujúc, že pripájaním vlastných pozdravov

⁶¹ NA ČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Oslavy J. V. Stalina 1949.

⁶² NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o prvej schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, s. 3, 8.

⁶³ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 21. Věc: Podpisová akce k Dnům ČSSP, s. 2 – 3.

by sa podpisová akcia mohla rozrásť do nežiaducich rozmerov.⁶⁴ Tu je však otázne, či išlo skutočne len o obavu spotrebovania väčšieho množstva hárkov papiera, alebo prípadného narušenia vopred vytýčeného časového harmonogramu. Ani jeden z týchto argumentov však nie je možné a priori odmietiť. Spomínaný nedostatok papiera bol reálnym problémom, s ktorým sa na prelome 40. a 50. rokov Československo muselo boriť. Nešlo ani tak o ťažkosti s plnením plánu jeho výroby – ten bol podľa dobových štatistík plnený v rozmedzí približne 98,4 % (január 1950) až 99,7 % (priemerne za celý rok 1949). No nepozornosti pri výrobe, prejavujúcej sa na nezodpovedajúcej gramáži pre ten-ktorý typ finálneho výrobku, kolísajúcej smerom nahor i nadol, robili z výsledného produktu často nepoužiteľný tovar.⁶⁵ Podobne malo logiku i zdôvodnenie možnými časovými prietahmi. Harmonogram jednotlivých krokov prípravy a uskutočnenia osláv mal svoj pevný rámec, akékoľvek zdržanie ho mohlo rozbiť a podstatne ovplyvniť nadväzujúce deje. V atmosfére plnej očakávaní, ako dopadnú veľkolepé oslavy východného bloku, to nebol príliš vítaný jav. Núka sa však i podozrenie, či u samotných organizátorov nevznikli pochybnosti ohľadom tónu odkazov, ktoré by do zdravice boli prípadne vpisované. Akcia prvýkrát usporiadaná na území Československa v takom veľkom meradle (z hľadiska časového, zapojenia jednotlivých zložiek spoločnosti, ale aj výpočtom podujatí a ich rozmanitým charakterom) bola určite pod drobnohľadom vedúcich vládnych štruktúr, ale i Moskvy, a preto je pochopiteľná snaha o čo najhladší priebeh celého podujatia. Osobné odkazy či iné zásahy jednotlivcov, možno nie vždy v zhode s nastoleným politickým kurzom a jeho ideovou líniou, by mohli značne narušiť bezproblémový chod podujatia a vrhnúť na celú akciu nelichotivé svetlo.

Ohľadom zdravice sa objavilo aj niekoľko výraznejšie sporných bodov, ktoré sa zachovali v zápisniciach zo stretnutí komisie. Ako príklad je možné uviesť konflikt týkajúci sa spôsobu zberu podpisov na miestnej úrovni: zatiaľ čo odbory sa zaviazali akciu zrealizovať v závodoch jednotne najneskôr do 7. novembra a vo vlastnej réžii, mestá a obce navrhovali vystavenie hárkov v budovách miestnych národných výborov a voľný, prakticky neobmedzený prístup obyvateľstva k nim. Zároveň sa zasadzovali tiež za aktívnejšiu formu zbierania podpisov – prostredníctvom dvojíc, ktoré by s podpisovými hárkami navštevovali občanov priamo u nich doma. Nakoniec sa komisia uzniesla na tom, že v obciach budú podpisy zbierané dvojicami „zostavenými z najdôstojnejších ľudí“, odbory sa zase mali realizovať na pôde podnikov.⁶⁶ Sekretariát ďalej riešil otázku financovania výdavkov spojených so zdravicou. Voči jeho návrhu, aby náklady automaticky preplatilo ministerstvo informácií, ostro vystúpil rezortný minister Kopecký. Na jeho podnet nakoniec ministerstvo schválilo obnos, ktorý bol zaslaný na štátny účet Ústredného akčného výboru Národného

⁶⁴ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k 19. Zápis o druhej schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, konané dne 4. října 1949, s. 10, 12.

⁶⁵ NAČR, f. Ústřední výbor Komunistické strany Československa (ďalej ÚV KSČ) 1945 – 1989: Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení, archivní jednotka (ďalej ar. j.) č. 18, Návrh zprávy v opatření papíru a výrobě knih, s. 1.

⁶⁶ Zrejme išlo o členov strany, prípadne masových organizácií ako Československý zväz mládeže, Zväz československo-sovietskeho priateľstva atď. NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k 19. Zápis o druhej schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, konané dne 4. října 1949, s. 12.

frontu (ďalej ÚAV NF).⁶⁷ Taktiež prvotný návrh textu zdravice, vychádzajúci z pera Jana Drdu, bol komisiou označený za nevyhovujúci. Požadovalo sa celkové skrátenie a zhustenie textu, nespokojnosť panovala aj s politickým hľadiskom niektorých pasáží.⁶⁸ Spočiatku zvažované zapojenie armády do podpisovej akcie sa nakoniec doriešilo v prospech jej účasti. Popri požiadavke, aby sa jej zúčastnilo čo najviac príslušníkov ozbrojených síl, mal byť dôraz kladený najmä na bezpečnosť – bolo nutné zariadení, aby sa kvôli podpisom „nevyzradil početný stav našej armády“.⁶⁹

Vopred nalinajkovaný postup pri vytváraní zdravice priniesol svoje ovocie – napriek nejednému problematickému momentu, ktorý sa v súvislosti so zdravicou vyskytol, bola celá záležitosť navonok hodnotená ako bezproblémová a úspešná. Ba čo viac, „spontánne“ svoj vzťah k Stalinovi vyjadrilo takmer o milión viac ľudí, než sa vopred ráčalo – podľa dobových štatistík vládnej komisie bolo zozbieraných až 8 877 565 podpisov.⁷⁰

Akcia československých darov do ZSSR

Ďalšou, pre oslavy narodenín typickou akciou, bola akcia darov, ktoré mali smerovať z Československa ako reprezentatívne dary československého ľudu priamo do ZSSR, hlavnému oslávencovi – Stalinovi.⁷¹ V tomto prípade nebola krajina úplným nováčikom – už v roku 1945 odišla do ZSSR séria československých darov, vtedy ale vyjadrujúca predovšetkým vďaku za oslobodenie na sklonku druhej svetovej vojny. Aj v tomto prípade sa však, podobne, ako tomu bolo u zdravice, polemizovalo, či má ísť o darčeky z ľudu alebo striktné štátom riadenú, v podstate naoktrojovanú akciu. A podobne ako v predchádzajúcom prípade, bola i teraz prvá alternatíva rýchlo zavrhnutá. Prečo? Niektoré z prvých navrhnutých výrobkov neprešli recenzným konaním komisie s odôvodnením, že sú buď málo „československé“,⁷² alebo – a ešte častejšie – hrozilo, že budú chápané dvojzmyselne. Takým bol i originálne vyrobený budík, ktorý sa nechtiac stal reprezentantom hrozby odoslania nevhodného daru.⁷³ Aby sa situácia nezopakovala, bola prípravou akcie poverená Ústredná rada odborov, ktorá koordinovala návrhy, prípravu a výrobu predmetov vychádzajúcich z československých podnikov. Kvôli zachovaniu zdania ľudovosti boli oslovené aj niektoré umelecké a priemyselné školy zamerané na sochárstvo, maľbu či sklárstvo.⁷⁴

Z organizačného hľadiska bol vcelku zaujímavým a zároveň dobu výstižne dokumentujúcim návrh komisie, aby sa vhodným spôsobom zistilo, ako sa v prípade

⁶⁷ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o 3. schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, konané dne 11. října 1949, s. 1 – 2.

⁶⁸ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o 3. schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, konané dne 11. října 1949, s. 2.

⁶⁹ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 21. K některým otázkám ze zasedání vládní komise k přípravám oslav J. V. Stalina, s. 2.

⁷⁰ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zpráva sekretariátu vládní komise, s. 6.

⁷¹ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 21. Lid velkému generalissimu Stalinovi!, s. 4.

⁷² NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o druhé schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, konané dne 4. října 1949, s. 7.

⁷³ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o prvé schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, s. 3 – 4, 6.

⁷⁴ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 21. Lid velkému generalissimu Stalinovi!, s. 4.

darčekovej akcie postupuje v iných ľudovodemokratických štátoch. Zistenia mali byť zapracované aj do krokov a následnej praxe vládnej komisie.⁷⁵ Z navrhovaného postupu cítiť obavu o samostatné vedenie darčekovej akcie. Pri neochote zvoliť vlastný prístup počas zariaďovania jednotlivých krokov od procesu výberu, zhromaždenia až po zaslanie darov oslávencovi je ale nutné pripustiť, že práve v takto osobnej zložke, akou bolo zasielanie darov Stalinovi, bolo zrejme najpodstatnejšie nepochybiť, a pri nedostatku skúseností s podobnými akciami teda vhodnejšie zvoliť konformný prístup v riešení problému.

Z finálnej zostavy darov bola ešte pred ich odchodom na sovietske územie vyhotovená výstava určená pre širokú verejnosť. Dary, ktoré putovali k Stalinovi zo slovenskej časti krajiny, boli najskôr vystavované v Bratislave,⁷⁶ odkiaľ ich neskôr previezli do hlavného mesta štátu, kde boli umiestnené k ostatným, „českým“ darom vo Veľtrhovom (Veltržnom) paláci. Vystavovanie darov taktiež nebolo pre Československo neznámou – už v roku 1930 bola vo Vladislavskej sále na Pražskom hrade usporiadaná expozícia darov T. G. Masarykovi, ktoré dostal pri príležitosti svojich 80. narodenín z rôznych kútov republiky.⁷⁷ Tie sa neskôr stali základom pre vznik múzea, ktoré na počiatku 50. rokov 20. storočia podľahlo ideologickým hrám a bolo – spolu s mnohými z exponátov – zničené. Situácia sa opakovala aj pri príležitosti 55. narodenín Klementa Gottwalda, ktoré dovŕšil v roku 1951 – v jeho prípade mohla verejnosť obdivovať dary v priestoroch Lobkovicovho paláca na Pražskom hrade.⁷⁸

Podľa dobovej štatistiky počas trvania výstavy, v dňoch 4. – 11. decembra, videlo dary určené Stalinovi približne 80 000 návštevníkov.⁷⁹ Nakoľko však v prípade masovo popularizačných akcií neraz dochádzalo ku skresľovaniu čísel v podobných prípadoch, s jednoznačnou tendenciou potiahnuť ich do vyšších hodnôt, nedá sa s určitosťou povedať, či išlo o reálny stav.

Po ukončení výstavy bol repertoár darov naložený do vlakov a poslaný oslávencovi do Moskvy,⁸⁰ kde ich „najvreľjšie a najveľkolepejšie“ víтали.⁸¹ Z vlakových súprav bolo následne vyložených okolo 3 000 darov, medzi nimi napríklad niekoľko fliaš vína, magnezitová tehla, 16 pneumatík, plechovky s olejom, tabak, rôzne zbrane, model tanku, mnoho umeleckých predmetov (vázy, sošky, vlastný portrét, bronzová socha ženy, maľované vajíčka, umelé kvetiny vyrobené z gumy...),⁸² ale aj

⁷⁵ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o 3. schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, konané dne 11. října 1949, s. 1 – 2.

⁷⁶ Rudé právo, 6. 12. 1949, s. 1. Výstava daru J. V. Stalinovi manifestací lásky čs. lidu k největší osobnosti naší doby.

⁷⁷ HÁJKOVÁ, Dagmar. Narodeniny prezidenta republiky. In HÁJKOVÁ, Dagmar – HORÁK, Pavel – KESLER, Vojtěch – MICHELA, Miroslav (eds.). *Sláva republice! Oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu*. Praha : Masarykův ústav AV ČR, 2018, s. 159.

⁷⁸ NAČR, f. ÚV KSČ 1945 – 1989: Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení, ar. j. č. 18. Návrh na vytvoření Museu darů soudruhu Klementu Gottwaldovi na Pražském hradě.

⁷⁹ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 21. Akce darů generalissimu J. V. Stalinovi, s. 5.

⁸⁰ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 21. Dary československého lidu generalissimu J. V. Stalinovi, s. 1 – 2.

⁸¹ Rudé právo, 20. 12. 1949, s. 1. Vlak s dary československého lidu v Moskvě.

⁸² NAČR, NA ČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 21. Dary československého lidu generalissimu J. V. Stalinovi, s. 1 – 4.

dva kladrubské žrebce či lietadlo Aero.⁸³ Ďalší osud darov nie je v tejto fáze výskumu známy. Dá sa polemizovať o tom, koľko z nich sa skutočne k Stalinovi dostalo, resp. o koľké z nich mal záujem. Je možné predpokladať, že nebolo v jeho silách, ba možno dokonca ani jeho plánom, osobne sa zaoberať každým z nich, nakoľko položka siahajúca k číslu 3 000 činila len zlomok celkového počtu darov – a to darov len z jednej z obdarovávajúcich krajín. Skutočnosť, že sa medzi nimi ocitli i také, ako napríklad pneumatiky či magnezitová tehla, svedčia skôr o ich reprezentatívnom než osobnom charaktere. Mali predstavovať Československo – jeho kultúru, umenie či rôzne odvetvia priemyslu, no rovnako tak mohli stelesňovať príslub budovateľského potenciálu krajiny smerom do budúcnosti.

Prednáškové kampane

Nie každé z organizovaných podujatí malo charakter tradičného daru. Minimálne jedno z nich bolo viac než oslávencovi určené skôr jeho „gratulantom“, československým občanom. Išlo o bohatú prednáškovú činnosť, diskusie a semináre, ktoré v danom roku usporadúvala hlavne Rada československých žien (ďalej Rada žien). Všetky zo spomínaných akcií však boli nejakým spôsobom napojené na osobu Stalina a zdôrazňovali jeho údajne nadmieru rozvinutý záujem o riešenie „ženskej otázky“. Takou bola i tematická akcia s názvom *Čo dáva Stalinovo učenie ženám*, ktorá podľa dobových štatistík odznela až na 14 000 besedách s celkovým počtom dvoch miliónov účastníčok.⁸⁴ Aj tomuto podujatiu predchádzali húževnaté prípravy. Referentky besied boli zaškolené, prešli nácvikom správneho výberu a interpretácie textov, ktoré následne pretlmočili svojim poslucháčkam. Už dopredu bol zvolený i okruh diskutovaných otázok, rovnako ako tém, ku ktorým mala smerovať neskoršia diskusia. Aby sa predišlo prípadným problémom, preberali sa i modelové situácie s otázkami, ktoré mohli počas otvorenej diskusie zaznieť a rovnako k nim bol vypracovaný akýsi manuál s vhodnými odpoveďami.⁸⁵ Aj pre ženy, ktoré sa besied nemohli zúčastniť, bol vydaný zborník, resp. kniha s názvom *Ženy hovoria o Stalinovi*⁸⁶ v náklade 20 000 kusov v českom a 3 000 kusov v ruskom jazyku, ktorý „tlmočil lásku, úctu a vďačnosť našich žien k súdruhovi Stalinovi a ZSSR“.⁸⁷ Po jeho distribúcii do knižníc dostali miestni zamestnanci príkaz, aby na jeho existenciu upozorňovali prichádzajúcich čitateľov, najmä ženy.⁸⁸ Do knižníc boli distribuované aj na novo vydávané spisy J. V. Stalina, ktoré podľa odporúčaní veľvyslanca ZSSR Silina vyšli tiež v slovenskom preklade.⁸⁹ Spôsob vedenia besied či diskusií a obsah

⁸³ KOURA, Petr – KOUROVÁ, Pavlína. *České Vánoce od vzniku republiky po sametovou revoluci*. Praha : Dokořán, 2010, s. 190.

⁸⁴ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 67. Besedy o Stalinovi, (nečíslované).

⁸⁵ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zapojení všech složek Národní fronty do velkolepých oslav! (nečíslované).

⁸⁶ Rudé právo, 13. 11. 1949, s. 1. Ženy hovoří o Stalinovi.

⁸⁷ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zapojení všech složek Národní fronty do velkolepých oslav! (nečíslované).

⁸⁸ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 69. Zpráva, s. 8.

⁸⁹ NAČR, f. ÚV KSČ 1945 – 1989: Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení, ar. j. č. 80. Schůze sekretariátu ÚV KSČ 23. 8. 1949. Materiál k bodu 6: Vydání spisů J. V. Stalina v slovenském jazyku, s. 2.

prednášok však odhaľoval aj iný zámer na ich organizovanie než len spomínané tlmočenie lásky a vďačnosti Stalinovi. Rada žien na prednáškovom turné v podstate nerobila nič iné, len predstavovala širokej verejnosti novoutvorený model socialistickej ženy⁹⁰, a zároveň posilňovala ich prebiehajúci nábor do nových odvetví na trhu práce.

Podobne sa do osláv zapojili aj ďalšie z organizácií NF. Československá obec sokolská absolvovala členské schôdze a navštívila viaceré tematické divadelné predstavenia,⁹¹ Československý Červený kríž pripravil prednášky (napríklad o úlohách Červeného kríža a zdravotníctve v ZSSR), ale vykonával i zdravotný dohľad nad všetkými väčšími zhromaždeniami a podujatiami.⁹² Zväz československého hasičstva nachystal slávnostné schôdze a zapojil sa do akcie darov kníh sovietskych autorov knižniciam,⁹³ podobným spôsobom oslávil Stalinove narodeniny aj Zväz bojovníkov za slobodu,⁹⁴ Jednotný zväz českých poľnohospodárov sa zapojil besedami o oslávcovi a rozhovormi a diskusiami s poľnohospodármi, ktorí sa zúčastnili delegácie do ZSSR.⁹⁵

Verejný priestor v područí kultu osobnosti

Špeciálnym, vo svojej podstate nadčasovým darom, bola Stalinova skulptúra v Prahe, či lepšie povedané – konkretizácia návrhov na ňu a symbolický začiatok jej výstavby. Stalinove jubileum totiž nebolo primárnym impulzom k vytvoreniu pamätníka. O jeho existencii sa uvažovalo už od čias ukončenia 2. svetovej vojny, no dlhú dobu ostávalo len pri návrhoch. Realizáciu komplikovalo stále nevyjasnené umiestnenie pamätníka, no v konečnom dôsledku i doposiaľ neuskutočnená súťaž na predkladanie návrhov, z ktorých by vzišla predstava o konkrétnej podobe „kamenného“ Stalina v nadživotnej veľkosti. Celú vec dali do pohybu až dve zistenia: po prvé poznatok, že viaceré väčšie mestá – ako napríklad Košice, Bratislava či Liberec – plánujú v blízkej dobe vystať monument oslavujúci Stalina.⁹⁶ Z ideologického hľadiska nebolo žiaduce, aby sa sochy vodcu týčili vo viacerých mestách republiky, kým metropola krajiny neodklepla ani náčrty skulptúry. V nadväznosti na to sa ako dobrý nápad javila snaha spojiť plány veľkolepého diela s oslavami okrúhleho výročia jubilanta.

Pod vplyvom vyššie spomenutých okolností sa veci dali do pohybu. Rozpory ohľadom umiestnenia a projektovania „kamenného Stalina“ sa síce nezmiernili ani

⁹⁰ Viac pozri napríklad NEČASOVÁ, Denisa. *Nový socialistický člověk. Československo 1948 – 1956*. Brno : Host, 2017.

⁹¹ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 21. Akční výbory NF v přípravách na oslavy generalissima Stalina! (nečíslované).

⁹² NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Všem akčním výborům Národní fronty! (nečíslované).

⁹³ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zapojení všech složek Národní fronty do velkolepých oslav! (nečíslované).

⁹⁴ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Schůze vládní komise pro koordinaci oslav, s. 1.

⁹⁵ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zapojení všech složek Národní fronty do velkolepých oslav! (nečíslované). Tiež NA ČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o 5. schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, konané 25. 10. 1949, s. 5.

⁹⁶ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o prvé schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, s. 4.

štyri roky od odznenia prvotných úvah na túto tému,⁹⁷ no zhoda panovala aspoň v tom najpodstatnejšom – že základné kamene musia byť položené najneskôr v deň narodenín, teda 21. decembra. Dohľad nad dodržaním tohto termínu mali vykonávať V. Kopecký so Z. Nejedlým.⁹⁸ Pod časovým tlakom, do ktorého sa organizátori naraz dostali, sa muselo pristúpiť k viacerým kompromisom, ktoré akoby dovtedy vôbec neboli možné. Aj vďaka tomu sa podarilo vo vytýčený decembrový deň položiť základné kamene, symbolicky pochádzajúce z rôznych kútov republiky na Letenskú pláň medzi Chotkovskou cestou a Čechovým mostom a výstavba „Fronty na maso“, ako bol v neskorších dobách monument hanlivo prezývaný, sa mohla začať.⁹⁹

Pamätník, ktorý ako súčasť osobitej mestskej architektúry stojí v totalitných režimoch na popredných stupienkoch nástrojov ideologického boja,¹⁰⁰ bol projektovaný s presvedčením, že odkaz, ktorý stvárnením obsiahne, pretrvá po mnohé roky a bude symbolizovať posolstvo a ducha doby, v ktorej bol vytvorený.¹⁰¹ Podobné monumentálne diela majú tiež schopnosť podnecovať spoločenský významné nálady – či už ide o pocity spolupatričnosti, hrdosti alebo viery v šťastnú budúcnosť¹⁰² – a svojou rozmernosťou a spôsobom spracovania vedú osloviť široké masy. Navyše príslušnému režimu ponúkajú infiltráciu sa do často navštevovaného či vídaného výseku verejného priestoru,¹⁰³ vďaka čomu vstupujú taktiež do priestoru historickej pamäte a majú možnosť podieľať sa na jej formovaní.¹⁰⁴ I preto bol pamätník nielen reprezentatívnym, ale z hľadiska budovania kultu osobnosti i nanajvýš vhodným darom. No o jeho nadčasovosti či skôr trvácnosti sa dá z hľadiska jeho ďalšieho

⁹⁷ Viac o plánoch, nezhodách a postupe pri výstavbe diela pozri SLAČKA, Dušan. *Stalinův kult osobnosti v Československu na příkladu oslav narozenin J. V. Stalina v roce 1949* [Bakalářská práce]. Brno : Masarykova univerzita, 2012, s. 40 – 44.

⁹⁸ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis č. 80 o schůzi sekretariátu ÚV KSČ, konané dne 23. srpna 1949, s. 2.

⁹⁹ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o druhé schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima Stalina, konané dne 4. října 1949, s. 10. Pomník bol neskôr postavený o kúsok ďalej – priamo oproti Čechovmu mostu, kvôli čomu museli byť zmienené základné kamene premiestnené z pôvodného miesta. SLAČKA, Stalinův kult, s. 43. Viac PÍCHOVÁ, Hana. *Případ Stalin. Historická a literární studie Stalinova pomníku v Praze*. Plzeň : Arbor vitae, 2014.

¹⁰⁰ DERDOWSKA, Joanna. *Angažované stavby: Co s nimi? (Vítkov, Reichstag, Palác kultury)*. Dostupné na DERDOWSKA, Joanna. *Angažované stavby: Co s nimi? Vítkov, Reichstag, Palác kultury* [online]. Dostupné na internete: <<http://www.sorela.cz/web/articles.aspx?id=54>> [16. 11. 2019].

¹⁰¹ PETIŠKOVÁ, Tereza. *Československý socialistický realismus 1948 – 1958*. Praha : Gallery, 2002, s. 36.

¹⁰² SOUŠKOVÁ, Sabina. *Společenské funkce pomníku* [online]. In *Kultura, umění a výchova*. Odborný recenzovaný časopis, 2015, ročník 3, č. 1. Dostupné na internete: <http://www.kuv.upol.cz/index.php?seo_url=aktualni-cislo&casopis=8&clanek=94> [3. 11. 2019].

¹⁰³ DERDOWSKA, Joanna. *Angažované stavby*, [online]. Zásahy režimov do verejného priestoru môžu mať rôznu podobu. Pozri napríklad PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena. *Zásahy politiky do verejného priestoru na príklade premenovania nitranských ulíc v rokoch 1938 – 1945*. In *Človek, spoločnosť, doba*. Stretnutie mladých historikov: zborník z vedeckej konferencie, ktorá sa konala v Košiciach v dňoch 16. – 17. októbra 2013. Košice : UPJŠ, 2014, s. 215 – 224. PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena – HETÉNYI, Martin – ARPÁŠ, Robert. *The City and Region Against the Backdrop of Totalitarianism. Images from the Life in the Slovak Republic (1939 – 1945)*. Illustrated by the City of Nitra and Its Surroundings. Berlin : Peter Lang, 2018, pp. 168 – 174.

¹⁰⁴ Viac ŠTĚTKA, Václav. *Symbolická vymýšľanie, národná identita a (re)konstrukce paměti*. In *Sociální studia*, 2014, roč. 11, č. 2, s. 79 – 92.

osudu len polemizovať. K slávnostnému odhaleniu hotového diela došlo opäť pri zvláštnej príležitosti – počas prvomájových osláv v roku 1955. Jeho existencia však bola nanajvýš krátka. Kritika kultu osobnosti o pár mesiacov na to spustila lavínu udalostí, ktoré priali zbavovaniu sa dokladov preukazovania prehnanej úcty politickým vodcom. Skulptúru na Letnej to zasiahlo s istým časovým oneskorením – kamenný Stalin bol odstrelom demolovaný v decembri roku 1962.¹⁰⁵ Podobne krátko prežil i ďalší nevšedný dar. Dňa 21. decembra 1949 bola slávnostne premenovaná jedna z dominánt Vysokých Tatier, Gerlachovský štít, ako najvyšší končiar, na Stalinov. Ani toto premenovanie však nemalo dlhú trvácnosť a už v júni 1962 bolo rozhodnuté o odstránení Stalina z topografie tatranského regiónu.¹⁰⁶

Zakončenie osláv

Podobne, ako bol priebeh oboch akcií spoločne prezentovaný – posilňovanie česko-slovensko-sovietskeho priateľstva skrz osobu jeho „zavŕšiteľa“, J. V. Stalina –, v zmysle tejto ideovej nadväznosti bol i ukončený. V roku 1949 tak predstavoval 21. december nielen deň osláv okrúhlych narodenín Stalina, ale stal sa i dňom symbolického vyvrcholenia DČSP. A keďže väčšina oslavných podujatí už prebehla, čakalo sa len na oficiálne uzatvorenie oboch akcií. To sa uskutočnilo pod taktovkou ZČSP a ÚAV NF, ktoré za spoluúčasti mocenských špičiek – prezidenta republiky, veľvyslanca ZSSR M. A. Silina, zástupcov vlády a tzv. spriateľených krajín – usporiadali „veľkú manifestáciu pracujúceho ľudu“ v Prahe v Priemyselnom paláci.¹⁰⁷ Následne na to usporiadalo slávnostné zasadnutie i Národné zhromaždenie, opäť aj s účasťou prezidenta republiky a jeho manželky. Podobné schôdze a večery boli naplánované pre všetky oblasti republiky.¹⁰⁸ Ich rozsah a pompa sa mali prispôbiť miestnym špecifikám a možnostiam, a tak boli na viacerých miestach nahradené tematickými výstavami, filmovými a divadelnými predstaveniami, koncertmi atď.¹⁰⁹ Podobne sa k zakončovaniu Dní, resp. neskôr už MČSP, pristupovalo aj v nasledujúcich rokoch. Táto tradícia sa, na rozdiel od pompézneho slávania Stalinových narodenín, uchovála aj po ďalšie roky a pravidelné oslavy navonok deklarovaného československo-sovietskeho priateľstva ukončili až udalosti roku 1989.

K príležitosti pripomenúť si ďalšie Stalinove „guľatiny“ však už nedošlo. V marci 1953 generalissimus umrel a o necelé tri roky na to odznela z úst jeho nasledovníka N. S. Chruščova kritika kultu osobnosti. Po nej už nezostal priestor na tak pompézne, štátom organizované oslavy politických predstaviteľov režimu,¹¹⁰ i keď sa v mnohých sférach života aj naďalej tešili privilegovanému postaveniu.

¹⁰⁵ HASAROVÁ, Zuzana. *Význam 1. mája a Mesiaca československo-sovietskeho priateľstva na stránkach denníka Rudé právo*. [Diplomová práca]. Nitra : FF UKF v Nitre, 2013, s. 42.

¹⁰⁶ SIKORA, Stanislav. *Rok 1968 a politický vývoj na Slovensku*. Bratislava : ProHistoria; Historický ústav SAV, 2008, s. 14.

¹⁰⁷ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. Zápis o prvé schůzi vládní komise pro koordinaci oslav 70. narodenin generalissima Stalina, s. 8.

¹⁰⁸ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 19. 6. schůze vládní komise. Věc: Oslavy 70. narodenin J. V. Stalina, s. 5.

¹⁰⁹ NAČR, f. ÚAV NF 1948 – 1955, k. 21. Akčním výborům Národní fronty, s. 2 – 3.

¹¹⁰ HÁJKOVÁ, Narodeniny prezidenta, s. 178.

Pramene

Národní archiv České republiky, fond Ústřední akční výbor Národní fronty 1948 – 1955; fond Ústřední výbor Komunistické strany Československa 1945 – 1989: Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení

Dobová tlač

Rudé právo, 1949

Literatúra

- AGNEW, Hugh LeCaine. New States, Old Identities? The Czech Republic, Slovakia, and Historical Understandings of Statehood. In *Nationalities Papers*, 2000, roč. 28, č. 4, pp. 619 – 650.
- ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha : Prostor, 2001.
- AULICH, James – SYLVESTROVÁ, Marta. *Political Posters in Central and Eastern Europe*. Manchester : Manchester University Press, 2005.
- BAČOVÁ, Viera (ed.). *Historická pamäť a identita*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1996.
- BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří. *Katolícká cirkev v Československu 1945 – 1989*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007.
- BARNOVSKÝ, Michal (ed.). *Od diktatúry k diktatúre. Slovensko v rokoch 1945 – 1953*. Bratislava : Veda, 1995.
- BELL, Catherine. *Ritual : Perspectives and Dimensions*. Oxford : Oxford University Press, 2009.
- BLAŽEK, Petr – KUBÁLEK, Michal (eds.). *Kolektivizace venkova v ČSR 1948 – 1960 a stredo-evropské souvislosti*. Praha : Dokořán, 2008.
- BON, Gustav le. *Psychologie davu*. Praha : Portál, 2016.
- BOOBYER, Philip. *The Stalin Era*. New York : Routledge, 2012.
- BROWN, Archie. *Vzestup a pád komunismu*. Brno : Jota, 2011.
- BURKE, Peter. *Variety kulturních dějin*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006.
- DEVÁTÁ, Markéta. Kontexty „vědecké propagandy“ v prosazování marxismu-leninismu na vysokých školách. In KOUBA, Miroslav – MAGINCOVÁ, Dagmar – ŘÍHA, Ivo (eds.). *Kontexty propagandy*. Pardubice : Vydavatelství Univerzity Pardubice, 2012, s. 213 – 223.
- DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha : Národní filmový archiv, 1996.
- ETNER, Christian – BEDÜRFTIG, Friedemann. *The Encyclopedia of the Third Reich*. New York : Macmillan, 1991.
- FERENCOVÁ, Michaela. Spomienkové slávnosti : Ako inštitúcie ovplyvňujú identifikačné procesy? In *Slovenský národopis*, 2005, roč. 51, č. 1, s. 19 – 36.
- FIDELIUS, Petr. *Jazyk a moc*. Mnichov : Arkýř, 1983.
- FLOOD, Christopher G. *Political Myth : A Theoretical Introduction*. London : Garland, 1996.
- FRIČ, Pavol et al. *Vůdcovství českých elit*. Praha : Grada Publishing, 2008.
- GABZDILOVÁ, Soňa. Nové úlohy učiteľov na Slovensku v období vrcholiaceho stalinizmu (1948 – 1953). In *Studia Historica Nitriensia*, 2017, roč. 21, č. 1, s. 137 – 154.

- HALBWACHS, Maurice – NAMER, Gérard – JAISSON, Marie (eds.). *Kolektivní paměť*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2009.
- HASAROVÁ, Zuzana. Nový sviatok v kalendári komunistického režimu: K formovaniu osláv československo-sovietskeho vzťahu na konci 40. rokov 20. storočia. In *Studia Historica Nitriensia*, 2016, roč. 20, č. 1, s. 135 – 160.
- HASAROVÁ, Zuzana. Stalinove narodeniny. Účel, podoba a priebeh akcie v Československu. In *Studia Historica Nitriensia*, 2017, roč. 21, č. 1, s. 121 – 136.
- HASAROVÁ, Zuzana. Vzťah sviatkov, ideológie a propagandy v Československu v 50. rokoch 20. storočia. In *Mezinárodní Masarykova konference MMK 2014, Brno 15. – 19. prosince 2014*. Hradec Králové : Magnanimitas, 2014, s. 2839 – 2847.
- HÁJKOVÁ, Dagmar. Narodeniny prezidenta republiky. In HÁJKOVÁ, Dagmar – HORÁK, Pavel – KESSLER, Vojtěch – MICHELA, Miroslav (eds.). *Sláva republice! Oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu*. Praha : Masarykův ústav AV ČR, 2018, s. 137 – 178.
- HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha : SLON, 2009.
- CHLEVŇUK, Oleg V. *Stalin. Nový životopis*. Praha : Paseka, 2016.
- CHOLÍNSKÝ, Jan. Klíč k sovětizaci Československa. Politika Edvarda Beneše v době 2. světové války a výklad Huberta Ripky o mírumilovném sovětském spojenci a přínosu bolševické revoluce všemu lidstvu. In *Paměť a dějiny*, 2013, č. 2, s. 3 – 15.
- JOWETT, Garth – O'DONNELL, Victoria. *Propaganda and persuasion*. London : Sage Publications, 2006.
- KALINOVÁ, Lenka. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu. K sociálním dějinám v letech 1945 – 1969*. Praha : Academia, 2007.
- KALOUS, Jan – KOCIAN, Jiří (eds.). *Český a slovenský komunismus: 1921 – 2011*. Praha : ÚSD AV ČR; ÚSTR, 2012.
- KANSTEINER, Wulf. Finding Meaning in Memory. In *History and Theory*, 1999, roč. 41, č. 2, pp. 179 – 197.
- KAPLAN, Karel. *Proměny české společnosti (1948 – 1960)*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.
- KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu 1948 – 1953*. Praha : Doplněk, 1993.
- KELLER, Jan. *Nedomyšlená společnost*. Brno : Doplněk, 2003.
- KOURA, Petr – KOUROVÁ, Pavlína. *České Vánoce od vzniku republiky po sametovou revoluci*. Praha : Dokořán, 2010.
- KUN, Miklós. *Stalin : An Unknown Portrait*. Budapest : Central European University, 2003.
- KURHAJCOVÁ, Alica. Historical Memory Research in Slovakia. In *Acta Poloniae Historica*, 2012, roč. 106, č. 1, s. 77 – 98.
- KUROMIYA, Hiroaki. *Stalin. Profiles of Power*. New York : Routledge, 2013.
- LE GOFF, Jacques. *Paměť a dějiny*. Praha : Argo, 2007.
- LONDÁK, Miroslav. *Otázky industrializácie Slovenska (1945 – 1960)*. Bratislava : Veda, 1999.
- MacDONALD, Callum – KAPLAN, Jan. *Praha ve stínu hákového kříže. Pravda o německé okupaci 1939 – 1945*. Praha : Melantrich, 1995.
- MACURA, Vladimír. *Masarykovy boty a jiné semi(o)fejetony*. Praha : Pražská imaginace, 1993.
- MAIER, Hans. *Politická náboženství. Totalitární režimy a křesťanství*. Brno : CDK, 1999.
- MALIA, Martin. *Sovětská tragédie. Dějiny socialismu v Rusku v letech 1917 – 1991*. Praha : Argo, 2004.
- MANNOVÁ, Elena. Namiesto úvodu. Slávenie transcendentna alebo oslavovanie moci? Sviatkovanie, slávnosti a oslavy očami historikov. In KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid et al. „*Vyjďeme v noci vo fackovom sprievode a rozsvietime svet.*“ *Integračný a mobilizačný význam slávností v živote spoločnosti*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2012, s. 9 – 17.

- MASLOWSKI, Nicolas – ŠUBRT, Jiří. *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*. Praha : Karolinum, 2014.
- MCCAULEY, Martin. *Stalin a období stalinismu*. Brno : CPress, 2012.
- MIHÁLIKOVÁ, Silvia. Sviatky na Slovensku ako súčasť politických rituálov. In *Historický časopis*, 2005, roč. 53, č. 2, s. 339 – 354.
- MIKULÁŠOVÁ, Alena – PALÁRIK, Miroslav. Revízia znakov, symbolov, pamätníkov a sôch v období autonómie a Slovenskej republiky (1938 – 1945). Príklad mesta Nitra. In *Historický časopis*, 2018, roč. 66, č. 3, s. 523 – 546.
- MONTEFIORE, Simon Sebag. *Young Stalin*. London : Hachette, 2010.
- MONTEFIORE, Simon Sebag. *Stalin. The Court of the Red Tsar*. London : Hachette, 2010.
- MOULIS, Vladislav – VALENTA, Jaroslav – VYKOUKAL, Jiří. *Vznik, krize a rozpad sovětského bloku v Evropě 1944 – 1989*. Ostrava : Amosium servis, 1991.
- NEČASOVÁ, Denisa. *Nový socialistický člověk. Československo 1948 – 1956*. Brno : Host, 2017.
- PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena. Zásahy politiky do verejného priestoru na príklade premenovania nitrianskych ulíc v rokoch 1938 – 1945. In *Človek, spoločnosť, doba*. Stretnutie mladých historikov: zborník z vedeckej konferencie, ktorá sa konala v Košiciach v dňoch 16. – 17. októbra 2013. Košice : UPJŠ, 2014, s. 215 – 224.
- PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena – HETÉNYI, Martin – ARPÁŠ, Robert. *The City and Region Against the Backdrop of Totalitarianism. Images from the Life in the Slovak Republic (1939 – 1945)*. Illustrated by the City of Nitra and Its Surroundings. Berlin : Peter Lang, 2018.
- PEŠEK, Jan. *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003.
- PEŠEK, Jan. *Komunistická strana Slovenska*. Bratislava : Veda, 2012.
- PEŠEK, Jan. *Štátna moc a spoločnosť na Slovensku: 1945 – 1948 – 1989*. Bratislava : HÚ SAV, 2014.
- PETIŠKOVÁ, Tereza. *Československý socialistický realismus 1948 – 1958*. Praha : Gallery, 2002.
- PFEIFEROVÁ, Štěpánka – ŠUBRT, Jiří. Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání. In *Historická sociologie*, 2010, roč. 1, č. 1, s. 9 – 29.
- PHILLIPS, Steve. *Stalinist Russia*. Oxford : Heinemann Educational Publishers, 2000.
- PÍCHOVÁ, Hana. *Případ Stalin. Historická a literární studie Stalinova pomníku v Praze*. Plzeň : Arbor vitae, 2014.
- RADZINSKY, Edvard. *Stalin. The First In-depth Biography Based in Explosive New Documents from Russia's Secret Archives*. New York : Anchor Books, 1997.
- RANDÁK, Jan. Kult osobnosti. Úvaha nad jeho vymezením a miestem v politických vyprávěních a mýtech. In RANDÁK, Jan (ed.). *Kult osobnosti*. Praha : ČVUT, 2007, s. 5 – 19.
- REIMAN, Michal. *Lenin, Stalin, Gorbačov. Kontinuita a zlomy v sovětských dějinách*. Praha : Lidové noviny, 1991.
- ROUSSO, Henry. *K dějinám kolektivní paměti. Dějiny a paměť*. Praha : CEFRES, 1993.
- RUMAN, Ladislav. *Obrazy zo sovietskeho Ruska a Sovietskeho zväzu (1917 – 1945)*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2016.
- SIKORA, Stanislav. *Rok 1968 a politický vývoj na Slovensku*. Bratislava : ProHistoria; Historický ústav SAV, 2008.
- SUCHÁNEK, Radovan. Vývoj svátkového práva od vzniku ČSR po současnost. In *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*, 1999, roč. 45, č. 1 – 2, s. 103 – 114.
- SVILIČIĆ, Nikša – MALDINI, Pero. Political Myths and Totalitarianism : An Anthropological Analysis of Their Casual Interrelationship. In *Collegium Antropologicum*, 2014, roč. 38, č. 2, pp. 725 – 738.
- ŠTĚTKA, Václav. Symbolická vymístění, národní identita a (re)konstrukce paměti. In *Sociální studia*, 2014, roč. 11, č. 2, s. 79 – 91.

- TEJCHMAN, Miroslav. Sovětizace střední a jihovýchodní Evropy 1944 – 1949. In *Slovanský přehled*, 1993, roč. 80, č. 3 – 4, s. 312 – 325.
- TOMÁŠEK, Marcel – ŠUBRT, Jiří. Jak se vyrovnáváme s naší minulostí? České a československé nedávné dějiny prizmatem teorie kolektivní paměti a kvalitativní metodologie (focus groups). In *Sociológia*, 2014, roč. 46, č. 1, s. 88 – 115.
- TUČEK, Jan. Paměť. In STORCHOVÁ, Lucie (ed.). *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha : Scriptorium, 2014, s. 244 – 257.
- TURNER, Victor. *Průběh rituálů*. Brno : Computer Press, 2003.
- VEBER, Václav. Konec druhé světové války a sovětizace střední Evropy. In *Paměť a dějiny*, 2015, č. 2, s. 3 – 12.
- VEBER, Václav. *Stalinovo impérium. (Rusko 1924 – 1953)*. Praha : Triton, 2003.
- VEGRICHTOVÁ, Barbora. *Extremismus a společnost*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2013.
- VYDRA, Zbyněk. Kdo žije šťastně v Stalinově Rusku? (Propaganda a realita ve 30. letech). In KOUBA, Miroslav – MAGINCOVÁ, Dagmar – ŘÍHA, Ivo (eds.). *Kontexty propagandy*. Pardubice : Vydavatelství Univerzity Pardubice, 2012, s. 166 – 180.
- VERNER, Pavel. *Propaganda a manipulace*. Praha : Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2011.
- VESELSKÁ, Natália. Fenomén strachu. Propaganda v socialistickej spoločnosti. In *História – revue o dejinách a spoločnosti*, 2005, roč. 5, č. 4, s. 28 – 30.
- VESELSKÁ, Natália. Strach – nástroj moci. In BYSTRICKÝ, Valerián – ROGULOVÁ, Jaroslava (eds.). *Storočie propagandy. Slovensko v osídľach ideológií*. Bratislava : AEPress, 2005, s. 181 – 188.
- ZUBOV, Andrej (ed.). *Dějiny Ruska 20. století. Díl I (1894 – 1939)*. Praha : Argo, 2014.

Nepublikované práce

- SLAČKA, Dušan. *Stalinův kult osobnosti v Československu na příkladu oslav narozenin J. V. Stalina v roce 1949*. [Bakalářská práce]. Brno : Masarykova univerzita, 2012.
- HASAROVÁ, Zuzana. *Význam 1. mája a Mesiaca československo-sovietskeho priateľstva na stránkach denníka Rudé právo*. [Diplomová práce]. Nitra : FF UKF v Nitre, 2013.

Internet

- DERDOWSKA, Joanna. *Angažované stavby: Co s nimi? Vítkov, Reichstag, Palác kultury* [online]. Dostupné na internete: <<http://www.sorela.cz/web/articles.aspx?id=54>> [16. 11. 2019].
- NORA, Pierre. Mezi pamětí a historií: problematika míst [online]. In *Cahiers du CEFRES*, 2012. Dostupné na internete: <http://www.cefres.cz/IMG/pdf/nora_1998_mezi_pameti_historii.pdf> [11. 12. 2019].
- SOUŠKOVÁ, Sabina. Společenské funkce pomníku [online]. In *Kultura, umění a výchova*. Odborný recenzovaný časopis, 2015, ročník 3, č. 1. Dostupné na internete: <http://www.kuv.upol.cz/index.php?seo_url=aktualni-cislo&casopis=8&clanek=94> [3. 11. 2019].
- Slovenské technické múzeum. *100 rokov Československa v poštovej známke* [online]. Dostupné na internete: <http://www.stm-ke.sk/files/100r_CS_v_znamkach_comp.pdf> [6. 5. 2020].
- YEKELCHYK, Serhiy. *Stalin's Citizens: Everyday Politics in the Wake of Total War* [online]. Oxford : Oxford University Press, 2014, nečíslované strany. Dostupné na internete: <<https://reviews.history.ac.uk/review/1816>> [1. 10. 2019].

SUMMARY

Indoctrination of Post-February Society.
The Cult of Personality as a Tool of Sovietization of a Czechoslovak Citizen

Already in the first months of 1949 it was clear that the end of the year would belong to the grand celebrations organized in honor of Joseph Vissarionovich Stalin. In the calendar of planned festivities, which frequency of the first years of the founding period of the communist regime were known, the space for organizing the event was reserved, symbolically paying respect and thanks to leader of the USSR. The tendency to organize grandiose celebrations, glorifying Stalin's person was not typical only for Czechoslovakia. It occurred in each of the countries which, shortly after the end of World War II, found themselves east of the Iron Curtain. Their effort documented the just-in-progressing system of states dependent on the USSR, which required from its satellites a clear opinion and ideological uniformity. It presumed, among other things, the worship of those figures of history and personalities of contemporary events that fit appropriately into the created image of the USSR as a model country.

The celebrations of 1949 were one of the examples of cult behavior towards a new, to domestic festivities, imported personality. They became an expression of the efforts of the new political elite to reshape the system of ceremonial moments and to propagate new ideas and objects of worship into society. Stalin's seventieth birthday, as well as the above mentioned "The days of Czechoslovak-Soviet friendship", were not just a passive product of that time. They played a very active part in the process of building the regime – they co-created it, formed it and, in the end, they represented it. They authoritatively determined which of the symbols of the past must be rejected and which would become the focal point for further glorification. When they were integrated into the latter group, they were destined for cyclical repetition, reminder or exposure to the public so as to become an automatic part of it. Thus, Stalin, and the attributes he was supposed to embody, became a symbol, with a tendency to penetrate the everyday life of the citizens of the Eastern Bloc. During the birthday celebrations, the presence of the values and patterns, which Stalin was supposed to represent, were still accumulated. He was presented to the citizens from everywhere – his name sounded from lecture rooms and discussions, it was the main theme of published writings and books, it was printed on the front pages of the period press.

Stalin's face was shown on bulletin boards and posters, and his sculpture would soon appear in a larger-than-life size in Letná. In Slovakia, he already had his own peak, and Stalin's name was even borne by some companies. In honor of his birthday, there was a work shift and Czechoslovak companies were taken over for the preparation of gifts for him. There were theatrical performances, festive sessions, cultural evenings, and penetration into the topography. In 1949, the spectacular worship, gratitude and admiration celebrations – whether real or just forced, carefully planned and strictly controlled – was one of the largest (if not the largest) mass-popularizing, cult-building events.

Stalin's 70th birthday celebrations found expression in a whole group of prepared events. Their organization and smooth running was supervised in September by a commissioned commission. One of the first events was the preparation of "zdravica" – a congratulatory letter. The initial plan to turn it into a folk postcard onto which Czechoslovak citizens would be able to write messages or decorate it with drawings was quickly rejected. The result was a product of a strictly controlled and multiple controlled procedure, in which the ordinary Czechoslovak citizen could not intervene in any way. Also, the propagated spontaneity of expressing gratitude and respect to the USSR leader was merely illusory.

Similarly, the next event – the gift of the Czechoslovak people to Stalin – was fully taken over by the commission. Only those gifts that had undergone censorship could get into the USSR. They had to be sufficiently representative and unambiguous – none of them could be seen as a possible allusion to the personality of the recipient or the country which he led. In this case, this was an interesting step of the commission, which tried to inspire the management of the event in other countries of the Eastern Bloc. There was a noticeable concern for self-management of this event. An exhibition of the final set of gifts was held for the general public before their departure to the Soviet Union. Afterwards, the repertoire of gifts – approximately 3,000 pieces – was loaded onto trains and sent to Moscow. Their fate is still unknown.

Various lectures, debate and discussions were held throughout the country in honor of Stalin. Most of them were organized by the “Rada československých žien” in that year. However, all of these actions were in some way connected to Stalin and talked about his interest in the solution of “women's question”. The discussions and lectures were preceded by strict preparations: the lecturers were trained in the correct selection and interpretation of texts. The range of discussed questions and model answers to possible questions from the audience was determined in advance too. In fact, the spectrum of lectures, discussions and debates played another important role – it presented a new model of socialist women to listeners, especially to women, and tried to strengthen the ongoing recruitment of women into new sectors of the labour market.

An atypical gift on Stalin's birthday was the renaming of the Gerlach Peak in the High Tatras to the Stalin Peak, and also the laying of the cornerstone of the planned monumental sculpture in Prague at Letná. None of the gifts survived “forever” as planned. They both succumbed to criticism of the cult of personality in the early 1960s.

Although Stalin's central celebrations were focused mainly in cities, the commemoration of his birthday should have taken place in smaller towns and villages. In these smaller centers there were supposed to be cultural evenings, theater performances, cinema's projections, screenings or formal meetings, meetings of various committees and organizations etc. The spirit of Stalin's celebration – but especially the messages and symbols contained therein – was to have touched every single inhabitant. However, 1949 was the last occasion for a mass celebration of the Eastern Bloc leader's milestone anniversaries. In the spring of 1953 Stalin died. Less than three years later, criticism of the cult of personality was voiced and, as a result, there ceased to be a spectacular celebration of the anniversary of political leaders.

Mgr. Zuzana HASAROVÁ, PhD.; Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta; Katedra histórie
SK-949 01 Nitra, Hodžova 1
e-mail: <zhasarova@ukf.sk>